

บทที่ ๓

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิต และกระบวนการบริโภคข้าวตามวัฒนธรรมข้าว

คนไทยและชนชาติต่างๆ ในทวีปเอเชียได้ถือเอาความรู้จากการค้นพบของถาซีมาใช้ประโยชน์ในวิถีชีวิต โดยในยุคแรกมนุษย์รู้จักเก็บข้าวป่ามาบริโภคตามฤดูกาล เมื่อหมดฤดูก็บริโภคสิ่งอื่น เช่น เผือก มัน เป็นอาหารต่อไป ยุคต่อมามนุษย์เพิ่มขึ้น ความอุดมสมบูรณ์ลดลง ข้าวป่าหาได้ไม่พอความต้องการ มนุษย์จึงคิดค้นวิธีปลูกข้าว โดยทำไร่เลื่อนลอยและเก็บไว้บริโภค โดยพบในวัฒนธรรมลุ่มขาน ประเทศจีน และวัฒนธรรมฮิวิเนียน ประเทศเวียดนาม เมื่อประมาณ ๑๐,๐๐๐ ปี ยุคต่อมามนุษย์ค้นพบวิธีปลูกข้าวโดยการปักดำ พบหลักฐานในวัฒนธรรมบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี

การปลูกข้าวในยุคสมัยต่างๆ ตามแบบแผนวิถีชีวิตคนไทยและคนเอเชียทั่วไป มุ่งปลูกข้าวเพื่อบริโภคเป็นหลัก เหลือบริโภคเก็บไว้ในยุ้งฉาง จะนำไปแลกเปลี่ยนกับปัจจัยอื่นๆ บ้าง ก็เฉพาะสิ่งที่จำเป็นจริงๆ เช่น นำข้าวไปแลกเสื้อผ้า ยารักษาโรค หรืออาหารประเภทอื่น แต่ไม่นิยมขายข้าว ไม่แลกข้าวกับเครื่องมือประหารกัน เพราะคนไทยเชื่อว่าข้าวเป็นสิ่งที่มิบุญคุณ มีจิตวิญญาณ มีเทพธิดาที่ชื่อแม่โพสพประจำข้าว สามารถให้คุณโทษแก่มนุษย์ได้ ข้าวเกิดขึ้นเพื่อให้เป็นอาหารแก่มนุษย์เท่านั้น ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เป็นพืชเศรษฐกิจ

จนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งอยู่ในสมัยยุคการทำนาหลายครั้งในรอบปี ชาวนาส่วนใหญ่มุ่งทำนาเพื่อการขายเป็นสำคัญ มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ เช่น รถแทรกเตอร์ ปุ๋ยเคมี สารเคมีมาใช้เพื่อให้ได้ผลผลิตสูงสุด โดยมีวิสัยทัศน์ว่าข้าวคือพืชเศรษฐกิจชนิดหนึ่ง ซึ่งสามารถสร้างความมั่งคั่งแก่ครอบครัวและประเทศไทย

ปัจจุบันการปลูกข้าวในประเทศไทย ภาคกลาง รวมภาคตะวันตกและตะวันออก ปลูกข้าวได้มากที่สุด ภาคอีสาน ภาคเหนือและภาคใต้ รองลงมา จากการที่คนไทยและคนส่วนใหญ่ของทวีปเอเชียบริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก และมีชีวิตผูกพันกับข้าวอย่างใกล้ชิด ทั้งการเพาะปลูก การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว การบริโภค และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทำให้ข้าวเป็นบ่อเกิดพฤติกรรมและ

ผลงานต่างๆ ทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และเป็นพื้นฐานรองรับให้ลักษณะต่างๆ วิวัฒนาการมาสู่ปัจจุบัน^๑

๓.๑ วัฒนธรรมข้าวกับวิถีชีวิตของชาวพุทธในสังคมไทย

ข้าวมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวพุทธมานาน โดยมีวิวัฒนาการมาตามลำดับ^๒ สำหรับคนไทยวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับข้าวมาแต่โบราณ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าข้าวเป็นพื้นฐานในการสร้างสรรค์เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และเลือดเนื้อของคนไทยมาแต่โบราณ พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพื้นฐานดังกล่าว จึงมีความสำคัญยิ่งต่อคนไทย เนื่องจากพิธีกรรมเหล่านั้นที่เกี่ยวกับข้าว และการทำนาถือเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนไทยหรือวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมข้าวที่สังคมได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นหลักให้เกิดความมั่นคงในการดำเนินชีวิต โดยมีแนวทาง มีวัตถุประสงค์เพื่อความอุดมสมบูรณ์พืชพรรณธัญญาหาร และเพื่อความเป็นสิริมงคลตลอดถึงความอยู่เย็นเป็นสุขของคนและสิ่งที่เกี่ยวข้อง

วัฒนธรรมข้าวกับวิถีชีวิตของชาวพุทธภาคกลาง

วิถีชีวิตและวิธีการผลิตของชาวนาภาคกลางต้องเผชิญหน้ากับกระแสความเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อยังชีพ โดยมีพื้นที่ปลูกข้าวนาปรัง ๑๗ จังหวัด ในเขตชลประทานและมีพื้นที่เหมาะสม ซึ่งได้แก่ จังหวัดนครสวรรค์ พิจิตร พิษณุโลก กำแพงเพชร ชัยนาท สิงห์บุรี ลพบุรี สระบุรี อ่างทอง ออยุธยา ปทุมธานี นนทบุรี ฉะเชิงเทรา ราชบุรี สุพรรณบุรี และนครนายก เมื่อชาวนาสามารถควบคุมปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อการปลูกข้าว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องน้ำ พันธุ์ข้าว ศัตรูพืช หรือแม้กระทั่งในเรื่องของเทคโนโลยีต่างๆ ต่อการทำนาให้ได้ ก็จะทำให้มีผลผลิตข้าวมากกว่าเดิม มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตามลำดับ^๓

กิจกรรมต่างๆ ในชีวิตทางวัฒนธรรมของชาวนาภาคกลาง ที่เกี่ยวกับข้าวก็ยังคงยึดถือปฏิบัติกันอยู่ในบางครอบครัว บางชุมชน และก็มีบางส่วนที่มีการปรับประยุกต์พิธีกรรมข้าวให้เป็นสื่อในการเชื่อมความสัมพันธ์ เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข และเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัวและชุมชนของตนเอง เป็นต้น

ช่วงการบำรุงรักษา รับขวัญแม่โพสพ เมื่อข้าวเริ่มตั้งท้อง ชาวนาจะสร้างศาลเพียงตาชั่วคราวขึ้น ใส่เครื่องสังเวยรับขวัญแม่โพสพ เรียกว่าพิธีคดข้าว บางท้องถิ่นในภาคกลางเรียกว่าส่งข้าว

^๑ เอี่ยม ทองดี, ข้าววัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๘), หน้า ๙-๑๑.

^๒ จำนง อติวัฒนสิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕๐-๑๕๒.

^๓ เยาวนุษ เวศร์ภาดา, วันชัย ต่อติวทยาพิพัฒน์, ข้าววัฒนธรรมแห่งชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ แพลนโมทีฟ จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๕๓-๕๔.

บิณฑ เพื่อรับขวัญแม่โพสพที่กำลังเริ่มตั้งท้องและขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยดูแล เครื่องเช่นแม่โพสพจะมี ข้าว ปลา กล้วย อ้อย ถั่ว งา ผลไม้รสเปรี้ยว แป้ง กระจก เสื้อผ้า หวี แต่ถ้าทางจังหวัดราชบุรีบางท้องถื่นจะมีประเพณีเรียกว่า ส่งข้าวบิณฑ โดยเมื่อกลับจากทำบุญสารทที่วัดจะนำกระยาสารทและผลไม้ส่วนหนึ่งแบ่งใส่ไว้ในกระทงหรือใบตอง นำไปวางบนภาชนะที่สานเป็นชะลอม มีเสารับไปปักไว้ที่หัวคันทนาอาจทีเดียวหรือหลายที่ ถือเป็นการเช่นขวัญข้าวในนา เชื่อเชิญให้แม่โพสพมาอยู่ดูแลข้าว

และเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยว ก็จะมีวัฒนธรรมการเชิญขวัญข้าว หมูบ้านบางแห่งในอยุธยาและราชบุรี เมื่อขนข้าวไปที่ลานจะจัดพิธีเชิญขวัญข้าวหรือขวัญแม่โพสพ เข้าสู่ลานบ้าน มักจะทำกันในวันศุกร์ตอนเย็น มีเครื่องสังเวบูชา เอาซังต้นข้าวผูกเป็นรูปคนเล็กๆ ถือไว้แล้วกล่าวคำขวัญเชิญแม่โพสพให้กลับเข้าไปอยู่ในที่ร่มเย็น คือ ลานบ้าน จากนั้นนำหุ่นกลับไปที่ดินนวดข้าวแล้วทิ้งเครื่องเช่นให้หนักา^๔

ในเรื่องของวัฒนธรรมข้าวของภาคกลาง จะเริ่มจากก่อนการเพาะปลูก จะมีการขอฝน ขอความอุดมสมบูรณ์ คือ ก่อนเริ่มปรับดินทำนา ประมาณปลายเดือนห้าถึงเดือนเจ็ด (เมษายน-มิถุนายน) ชาวนาหลายแห่งในภาคกลางจะจัดงานเรียกว่าทำบุญกลางบ้าน เพื่อขอฝนปรับดินว่าจะทำนาแล้ว มีการบูชาพระในบางหมู่บ้านที่อยุธยาจะมีประเพณีที่เรียกว่า ทำบุญหลังบ้าน เพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ให้คนในหมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข พระจะสวดคาถาเรียกว่า คาถาปลาช่อน ซึ่งตรงกับช่วงฝนเริ่มตกปลาช่อนออกจากริษน้ำฝน^๕

ช่วงเพาะปลูก ก่อนหว่านข้าวจะมีการอัญเชิญขวัญข้าวหรือแม่โพสพจากยุงฉางลงนาอีกครั้ง เจ้าของข้าวจะจัดพิธีในครอบครัว โดยนำขวัญข้าวที่เก็บมารวมกับข้าวปลูก บางคนจะบอกกล่าวแม่โพสพด้วยคำที่ไพเราะ ขอให้แม่โพสพอย่าตกใจ ฝากแม่โพสพไว้กับแม่ธรณี พระภูมิและผีต่างๆ จากนั้นจะมีพิธีแรกนา มีที่มาจากกรหาฤกษ์ยามยามดี วันใดวันหนึ่งในเดือน ๖ เพื่อทำพิธีแรกนาโดยการแรกไถกันพอเป็นพิธีประมาณ ๓ รอบ

วิถีชีวิตของชาวพุทธในภาคกลางมีวัฒนธรรมที่น่าสนใจหลายอย่าง เช่น

บุญข้าวหลาม ในเดือนยี่ ชาวนาจะมีข้าวใหม่ที่เก็บเกี่ยวแล้วมาหุง จะมีการนำข้าวหลามไปถวายพระ โดยนิมนต์พระจากวัดอื่นมาร่วมพิธีด้วย ข้าวหลามของชาวนาพื้นบ้านจะมีข้าวเหนียวขาน้ำให้สะอาดผึ่งไว้แล้วใส่ในกระบอกไม้ไผ่ที่ตัดเป็นท่อน เดิมกะทิกที่ผสมเกลือและน้ำตาลพอท่วมสูงจากข้าวประมาณ ๒ เซนติเมตร ปิดปากด้วยใบตองให้แน่นพอประมาณนำไปฝังดินเล็กน้อยเรียงเป็นแถวแล้วใช้ฟืนหรือเศษไม้เผาไฟอ่อนๆ ทั้งสองด้านจนสุก ใช้ถ่านไม้ที่เหลือจากการเผาตักไว้ให้สุกดีนำมาปอกหั่นเป็นท่อนแล้วนำไปทำบุญที่วัดในวันรุ่งขึ้น

^๔ จำนง อติวัฒนสิทธิ์, **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕๖.

^๕ เยาวนุช เวศร์ภาดา, วันชัย ตันติวิทยาพิพัฒน์, **ข้าววัฒนธรรมข้าวแห่งชีวิต**, หน้า ๕๕.

บุญข้าวจี ชาวพวนหนองแสงจะทำบุญข้าวจีในเดือนสามแล้วจะตกลงกันในหมู่บ้านว่าจะทำวันใด จะนิมนต์พระจากวัดอื่นมาร่วมพิธีด้วย ข้าวจีในสมัยก่อนทำจากข้าวเหนียวหนึ่งให้สุกแล้วนำมาโขลกให้ละเอียด แล้วแผ่อกให้บางเอาไส้ขนมซึ่งทำด้วยมะพร้าว น้ำตาลกวนให้สุกเหนียวหรือทำจากงาโขลกคลุกกับน้ำตาลก็ได้ ใส่ตรงกลางปั้นให้เป็นก้อนแล้วนำไปย่างไฟให้สุก ปัจจุบันนี้จะใช้แป้งข้าวเหนียวแทนข้าวหนึ่ง ชุบด้วยไข่แล้วนำไปทอดจนเหลือง นำขึ้นให้สะเด็ดน้ำมันนำไปถวายพระ

ประเพณีกำฟ้า เป็นประเพณีของภาคกลาง โดยกำหนดเอาเดือน ๓ ขึ้น ๓ ค่ำ ของทุกปี เป็นวันกำฟ้า ชาวบ้านจะทำบายศรีมีดอกไม้ ธูป เทียน เครื่องสังเวย บูชาเทวดาในตอนเช้า ในวันนี้ชาวบ้านจะหยุดงานหนึ่งวัน ไม่ใช้แรงงานสัตว์และคน ไม่ใช้ของมีคม เชื่อกันว่าเป็นการบูชาเทพยดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์บนท้องฟ้าเพื่อบันดาลให้ฝนตกลงมา ในวันนี้จะมีเสียงฟ้าร้อง ซึ่งผู้เฒ่า ผู้แก่จะคอยฟังว่าฟ้าร้องมาจากทิศใด เพื่อคาดคะเนว่าฝนจะตกมากหรือน้อย

บุญกลางบ้าน ชาวบ้านในภาคกลางจะมีพิธีบุญกลางบ้านในเดือนหกแล้วแต่จะกำหนดกันในแต่ละหมู่บ้าน กลางวันจะมีการนำสายสิญจน์เวียนรอบหมู่บ้าน ตอนเย็นจะมีการนำหินก้อนเล็กๆ ๑ กระป๋อง น้ำ ๑ ขวด ต้นกล้วยคาทั้งราก ๕ ต้น ขมวดใบกระจุกรูปเทียนใส่ลงในตระกร้าหิ้วไปไว้ในพิธีสวดมนต์เย็น ตอนเช้านำกระทงใส่เครื่องของลงไปเหมือนกับกระทงวันสงกรานต์นำไปพร้อมอาหารคาวหวานเพื่อถวายพระด้วย เมื่อพระสวดมนต์เสร็จก็จะนำกระทงไปวางไว้ข้างถนนเพื่อเช่นผีไม่มีญาติและเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ไม่ให้สิ่งไม่ดีเกิดขึ้นในหมู่บ้าน แล้วนำตระกร้าที่ใส่หินทราย น้ำ ต้นกล้วยคาและรูปเทียนกลับมาบ้าน กล้วยคา ดอกไม้รูปเทียนเอาเสียไว้ใต้หลังคาบ้าน หินทราย น้ำ นำไปโรยรอบบ้านป้องกันสิ่งไม่ดีทั้งหลาย

บุญข้าวสระ ชาวบ้านจะทำบุญข้าวสระในเดือน ๑๐ จะนำอาหารคาว-หวานไปถวายพระ นำเอาใบตองกล้วยสดๆ ไปด้วย เพื่อให้พระเขียนคาถาแล้วนำไปสวด เมื่อเสร็จพิธีแล้วจะนำใบตองนั้นไปใส่ในฉางข้าว หรือถังข้าวสาร หรือถังข้าวสาร เชื่อกันว่ากินไม่บกจกไม่ลง หมายความว่า กินไม่หมดสักที ไม่สูญหายไปไหน

วัฒนธรรมข้าวกับวิถีชีวิตของชาวพุทธ ภาคเหนือ

ชุมชนข้าวในภาคเหนือตอนบนถึงตอนล่าง ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำระหว่างหุบเขาที่อุดมสมบูรณ์มากมาย ทำให้กันพื้นที่ราบให้แยกจากกัน วัฒนธรรมข้าวในภาคเหนือก่อนการเพาะปลูกจะมีพิธีเลี้ยงผีน้ำ ประมาณปลายๆ ฤดูแล้งหรือฤดูฝน เกษตรกรจะร่วมกันประกอบพิธีที่เรียกว่า เลี้ยงผีน้ำ ซึ่งชาวเหนือถือเป็นผีชั้นสูงทำหน้าที่ปกป้องรักษาดูแลคุ้มครองให้แหล่งน้ำมีน้ำไหลตลอดปี โดยมีหัวหน้าเมืองฝ่ายเป็นผู้ทำพิธี เพื่อขอให้ขุนน้ำดลบันดาลให้น้ำอุดมสมบูรณ์เพียงพอต่อการเกษตร

จนตลอดฤดูกาล และถือเป็นโอกาสที่บรรดาพวกเกษตรกรที่ใช้น้ำสายเดียวกันได้มาพบปะหารือกัน ก่อนถึงฤดูกาลทำงาน คือ การเพาะปลูกนั่นเอง^๖

ช่วงการปลูก หมายถึง การไถนาครั้งแรก การแกล้งนา ถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์และก่อให้เกิดสิริมงคล ที่ทำให้ข้าวงอกงามเต็มที่ โดยยึดถือตามปฏิทินสงกรานต์หรือปฏิทินปีใหม่เมือง ซึ่งจะทำให้ปีนั้นน้ำให้น้ำที่ตัวและหันหน้าไปทางทิศไหน การไถนาจะเริ่มจากที่หัวนาไปสู่ทิศที่เป็นหางนา จากนั้นก็ทำพิธีถอนต้นกล้าข้าวและการปลูกหรือดำนาต่อไป

การบำรุงรักษา ช่วงนี้จะมีประเพณีหลิมนาและหลกหญ้า การหลิมนา หมายถึง การปลูกทดแทนหลังการปลูกไปแล้วใน ๑๐-๑๕ วัน เพราะข้าวบางส่วนอาจถูกปู ปลา หรือเต่ากัดทำลาย ส่วนการหลกหญ้า หมายถึง การถอนหญ้าที่ขึ้นแทรกอยู่ในกอข้าวให้หมด ซึ่งจะทำ ๑-๒ ครั้ง ในการทำนาแต่ละครั้ง จากนั้นเป็นช่วงการเก็บเกี่ยว เพราะเมื่อข้าวสุกจะสีเหลือง จะมีการลงแขกเกี่ยวข้าว เคียวที่ใช้เกี่ยวข้าวภาคเหนือจะโค้งน้อยกว่าไบเคียวทางภาคกลาง เพราะชาวนานอยมเกี่ยวข้าวชิดโคนต้น เพื่อจะได้ฟางข้าวเก็บไว้ให้วัวควายกินในฤดูแล้ง เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วก่อนนวดข้าว จะมีพิธีสู่ขวัญข้าวเป็นการคารวะแม่โพสพ เครื่องพลีกรรม ประกอบด้วย พานบายศรีปากชาม ๑ ชุด ไก่ต้ม ๑ คู่ เหล้า ๒ ไห ข้าวตอกดอกไม้ ๒ ชุด ข้าวเหนียว ๑ กระติบ หมากพลู เมี่ยง บุหรี่ ๑ ชุด โดยมีเจ้าของนาเป็นปุจจารย์ของหมู่บ้านเป็นผู้กล่าวคำสังเว

วัฒนธรรมข้าวกับวิถีชีวิตของชาวพุทธ ภาคใต้

การผลิตข้าวเพื่อขายเริ่มขยายตัวเข้ามาในภาคใต้ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๓ จนถึงสงครามโลกครั้งที่ ๒^๗ การทำนาของชาวภาคใต้สืบทอดกันมาแต่อดีต เป็นการทำยังชีพมากกว่าเพื่อการค้า วิธีการทำนา เครื่องมือเครื่องใช้ ตลอดจนความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำนา ส่วนใหญ่สืบทอดมาเหมือนสมัยก่อนๆ ไม่ค่อยมีอะไรเปลี่ยนแปลงมากนัก จนถึงประมาณปี พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นต้นมา เช่น ช่วงก่อนการปลูก ก่อนลงมือไถนาชาวภาคใต้จะทำพิธีทำขวัญคอก เพื่อนำควายที่ปล่อยให้ออกไปหากินอยู่ตามทุ่งนา เมื่อหมดฤดูกาลทำนาในปีที่แล้วให้กลับเข้าคอกเพื่อเป็นการประเดิมให้ควายไถนาในวันนั้น ต่อมาช่วงเพาะปลูกชาวนาภาคใต้จะเริ่มไถต้นกล้าก่อนนำข้าวไปหว่านจะเอ่ยชื่อแม่โพสพ เพื่อบอกให้ท่านรู้ว่าจะนำข้าวของท่านไปทำพันธุ์ต่อไป แต่ถ้าเป็นนาดำก่อนลงมือปักดำจะจัดเครื่องสังเวบูชาศาลพระภูมิและปักดำในนา มาถึงช่วงบำรุงรักษา การป้องกันและปราบปรามศัตรูข้าวแบบพื้นบ้าน ไม่นิยมการใช้ยาฆ่าหรือทำลาย แต่นิยมใช้วิธีการทางจิตวิทยาคาถาอาคม ยาสมุนไพร และไสยศาสตร์ ชาวนาภาคใต้จะทำธงผ้ายันต์ปักไว้ในทุ่งนาเพื่อป้องกันนกเพี้ย ที่เป็นอันตรายต่อต้นข้าว

^๖ เยาวนุช เวศร์ภาดา, วันชัย ตันติวิทยาพิพัฒน, ข้าว-วัฒนธรรมข้าวแห่งชีวิต, หน้า ๗๑.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒-๗๓.

พิธีทำขวัญข้าว ชาวนาในภาคใต้จะจัดให้มีพิธีนี้ในช่วงประมาณเดือนธันวาคม เนื่องจากข้าวพื้นเมืองโดยทั่วไปจะเริ่มตั้งท้องประมาณต้นเดือน ๑๑ (ประมาณต้นเดือนตุลาคม) ยกเว้นภาคใต้จะตั้งท้องประมาณปลายเดือนอ้ายหรือเดือนธันวาคม เมื่อข้าวเริ่มตั้งท้องชาวนาจะเริ่มทำขวัญข้าว เรียกว่า กดข้าว กล่าวอัญเชิญแม่โพสพแล้วนำแป้งหอม น้ำมันหอมทาตามใบข้าว ๓ ถึง ๗ กอ โดยจัดเครื่องสังเวยมีขนม เช่น ขนมต้มขาว ต้มแดง ขนมถั่ว ขนมงา เมื่อข้าวตกรวงใกล้เก็บเกี่ยวชาวนาก็จะทำพิธีรวข้าว เมื่อเสร็จพิธีจึงเก็บข้าวเป็นรวง โดยถือคติว่าถ้าใช้เคียวเกี่ยวแล้วแม่โพสพจะหนีไป

เมื่อถึงช่วงเวลาเก็บเกี่ยวเฉลิมฉลองจะมีพิธีลาซัง ซึ่งจะมีเฉพาะในบางจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อแก้บนหรือเซ่นสังเวยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคยบนบานมาก่อน เพื่อให้ข้าวในนาในปีต่อไป ที่อำเภอสาบบุรี จังหวัดปัตตานี จะจัดขึ้นในช่วงเดือน ๖ คนไทยพุทธแถบอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาสจะเรียกว่า ลัมซัง ชาวไทยมุสลิมเรียกว่า ปูยอมือแน^๘

พิธีกรรมในช่วงเก็บเกี่ยวผลพิธีกรรมที่จัดขึ้นในช่วงนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองผลผลิตที่ได้จากการทำนา จะจัดขึ้นในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว เช่น พิธีรวข้าว พิธีแรกเกี่ยวข้าว พิธีปลงข้าว พิธีขนข้าวขึ้นยุ้ง ประเพณีตั้งลอมข้าว พิธีปิดยุ้ง พิธีเปิดยุ้ง เป็นต้น

วัฒนธรรมข้าวกับวิถีชีวิตของชาวพุทธ ภาคอีสาน

สังคมผู้คนในภาคอีสานมีวิถีชีวิตส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับเกษตรหรือทำนาปลูกข้าว แต่ไม่ใช่ว่าการทำนาในเขตชลประทาน ส่วนมากเป็นนาที่ต้องอาศัยน้ำฝน วงจรชีวิตของข้าวสัมพันธ์กับพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อเป็นส่วนใหญ่ตั้งแต่แรกปลูกจนถึงเก็บเกี่ยว ช่วงก่อนการเพาะปลูกชาวอีสานถือว่าเป็นภาคที่มีพิธีกรรมขอฝนมากที่สุด เช่น พิธีเต้าแม่นางข้ม พิธีเต้านางแมว พิธีโยนครกโยนสาก พิธีแห่ข้าวพันก้อน การเทศน์พญาคันคาก การสวดคาถาปลาต่อ การบำนางธรณี พิธีขอฝนที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของคนอีสาน คือ บุญบั้งไฟในเดือน ๖-๗ เป็นสัญลักษณ์ของการตกกล้าและเริ่มฤดูทำนาฤดูใหม่ ด้วยการบูชาพญาแถนซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดของความอุดมสมบูรณ์ บุญบั้งไฟเป็นประเพณีที่ชาวบ้านทุกครอบครัวในหมู่บ้านร่วมแรงร่วมใจกันจัดขึ้น เป็นงานรื่นเริงครั้งใหญ่ของชาวอีสานก่อนการทำนาเหมือนเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้แน่วแน่ว่าการทำนาปีนี้ต้องได้ผลดี^๙

ช่วงการปลูกในภาคอีสานจะมีพิธีเรียกว่า ตาแฮก หมายถึง ตาแรก เป็นพิธีกรรมก่อนการผลิตใหม่ การเลี้ยงผีตาแฮกนี้สันนิษฐานว่าเริ่มจากสังคมที่รวมกับพวกชนเผ่า ต่อมาพัฒนาสู่จรดพระนังคัลมีระบบกษัตริย์ราชสำนักเข้ามาผสมผสานในประเพณีของราษฎร ชาวอีสานเชื่อว่าตาแฮกเป็นเทพารักษ์ ทำหน้าที่ดูแลความอุดมสมบูรณ์ของที่นา ชาวนาจะเลี้ยงตาแฮกครั้งหนึ่งตอนบุญข้าวสากและก่อนทำบุญในเดือน ๖ จะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้ แต่ทำก่อนการไถเตรียมดินเพื่อปลูกข้าว และหลังเก็บเกี่ยวจะแบ่งข้าวส่วนหนึ่งไว้เซ่นผีตาแฮกอีกครั้ง นอกจากนี้ทางภาคอีสานยังมีบุญข้าว

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙.

ระดับดิน ตรงกับวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๙ จะเป็นช่วงกลางของฤดูฝน ต้นข้าวกำลังเขียวแตกกอ มี การทำบุญห่อข้าวประดับดินหรือเรียกอีกอย่างว่า ห่อข้าวน้อย คือ การเอาต้นกล้าหรือต้นข้าวดำใส่ใน นานา บางท่านถือว่าเป็นพิธีแทนคุณแผ่นดินที่มนุษย์ได้อาศัยทำมาหากินและเป็นการฉลองต้นข้าว หรือ ความสำเร็จในการทำนา ช่วงนี้เป็นช่วงที่ข้าวในนากำลังเขียวเต็มท้องนา ปลาและสัตว์น้ำต่างๆ ในลำ ห้วย ในทุ่งนา ก็อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านก็มีความสุขเบิกบานใจ จึงมีการทำบุญเพื่อเลี้ยงผีบรรพบุรุษ และผีไร้ญาติ ยังมีบุญข้าวสากซึ่งทำในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ จะเป็นช่วงปลายฤดูฝน ข้าวตั้งท้อง และออกรวง เป็นอีกประเพณีหนึ่งที่ชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นผลบุญมาจากการทำบุญอุทิศแก่บรรพบุรุษ การบูชาบุญโพสพและผีตาแฮกที่ปกป้องผืนนาและหมู่บ้านให้ร่มเย็น เพิ่มความมั่นใจว่าไร่นาในปี ต่อไปจะต้องให้ผลผลิตเต็มที่และอุดมสมบูรณ์

ชาวอีสานมีความเชื่อเรื่องข้าวสากว่าเป็นประเพณีการทำบุญในหมู่บ้านอีสาน มีความหมายเดียวกับข้าวทิพย์ ข้าวปายาส ข้าวมธุปายาส นั้นเป็นวันเฉลิมศรีปี (นับต้นปีจากเดือน ๕ หรือประมาณ ๒๒ มีนาคม) ชาวอินเดียเรียก บุญห่อข้าว ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ทางภาคกลางมี ประเพณีที่คล้ายกัน คือ บุญกระยาสาธ ส่วนภาคเหนือเรียก บุญก่วยสลาก ภาคใต้เรียก ชิงเปรต ถ้า หากบุญข้าวประดับดินเป็นวันรับเปรต วันบุญข้าวสากก็จะเป็นวันส่งเปรต ชาวบ้านอีสานเชื่อกันว่า วิญญาณบรรพบุรุษเมื่อได้รับข้าวสากจะไปสู่สุคติ จึงมีการทำบุญข้าวสากกันทุกครอบครัว ชาวบ้านจะ ถวายห่อข้าวสากใหญ่ให้พระโดยจะมีสลากชื่อของแต่ละคนให้พระและสามเณรจับ ส่วนห่อข้าวสาก อื่นจะวางไว้ตามกิ่งไม้ กำแพงวัด จากนั้นจะนำไปวางไว้ตามไร่นา เลี้ยงผีตาแฮกหรือผีไร่นา และบูชา พระแม่ธรณีหรือพระแม่โพสพ^{๑๐}

นอกจากนี้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังมีการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวตามความ เชื่อมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบันนี้อีกหลายประการ เช่น

๑. พิธีนำฝนในนา เป็นพิธีเริ่มต้นในการทำนาโดยการเอาปุ๋ยคอกที่หมักแล้วใส่ลงไป ในนาข้าวในวันขึ้น (ออกใหม่) ๓ ค่ำ ของเดือนกุมภาพันธ์ (เดือนสาม) วัตถุประสงค์ของพิธีนี้ก็เพื่อเป็น สริมงคลในการเริ่มต้นทำนา ในพิธีนี้ไม่มีการสวดบูชาหรือเซ่นสังเวยแต่อย่างใด

๒. พิธีแฮกไถนา เป็นพิธีเริ่มต้นการไถนาที่กระทำในวันเสาร์ซึ่งถือเป็นวันมงคล (วัน พุ) ของเดือนพฤษภาคม (เดือนหก) ในพิธีนี้จะมีการนำเครื่องเซ่นสังเวยที่ประกอบด้วยข้าวหนึ่งช่อ น้ำตาล ไข่ และกับข้าวอื่นๆ หมาก และยาสูบไปเซ่นไหว้แม่พระธรณี หรือผีตาแฮก มีการไถนาโดยใช้ แรงควายในทิศทางที่ตามเกล็ดนาควาย ๓ รอบแล้วปล่อยควาย วัตถุประสงค์ก็เพื่อให้แม่พระธรณี หรือผีตาแฮกช่วยคุ้มกันรักษาคน สัตว์ และข้าวกล้าให้มีความสุขสบาย และเพื่อให้เกิดความสะดวกใน การเตรียมดิน

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑.

๓. พิธีแสดำนา เป็นพิธีเริ่มต้นในการดำนาหรือปลูกข้าว ซึ่งกระทำในตอนเช้าของวันจันทร์หรือวันพฤหัสบดีหรือวันเกิดของผู้ทำนาในเดือนมิถุนายนหรือกรกฎาคม (เดือนเจ็ดหรือเดือนแปด) วิธีการคือมีการเตรียมผืนดินสำหรับปักดำหรือปลูกข้าว ๗ หรือ ๑๔ กอบบนผืนดินนี้ นำเครื่องเช่นสังเวชน์เดียวกับพิธีแสดกโถนวางบนร้านซึ่งมีเสื่อเพื่อบนบานให้แม่พระธรณีหรือผีตาแสดช่วยคุ้มครองต้นข้าวกล้าให้เจริญงอกงาม ไม่มีโรคแมลงหรือสัตว์ศัตรูข้าวมารบกวน

๔. พิธีทำลานนวดข้าว เป็นพิธีขออนุญาตต่อพระแม่ธรณีในการทำลานนวดข้าว อาจกระทำในวันใดก็ได้ วิธีการก็นำเครื่องเช่นสังเวชน์ซึ่งประกอบด้วยข้าวหนึ่งคลุกน้ำตาลกับข้าวยาและหมากหนึ่งสำรับไปวางบนบริเวณที่จะทำลานนวดข้าวก่อนที่จะเฝ้าขออนุญาตแม่พระธรณีในการขยายพื้นที่ทำลานนวดข้าว เสร็จแล้วจึงนำเครื่องเช่นสังเวชน์ไปวางในทิศทางสี่ทิศรอบบริเวณที่จะทำลาน

๕. พิธีปลงข้าว เป็นพิธีเช่นสังเวชน์แม่พระธรณี แม่โพสพ (แม่โคสก) หรือผีตาแสดก่อนที่จะเริ่มต้นทำการนวดข้าว วิธีการคือ นำเครื่องเช่นสังเวชน์ เช่น เหล้า ๑ ไห ไก่ ๑ ตัว (สำหรับผีตาแสด) หรือข้าวหนึ่งคลุกน้ำตาลกับข้าวและไข่ต้ม ๑ ฟอง (สำหรับแม่โคสก) หรือข้าวหนึ่งคลุกน้ำตาลกับข้าว ยา และหมาก (สำหรับแม่พระธรณี) มาวางบนลานกล่าวคำขออนุญาต นำข้าว ๑ ฟองจากลอมข้าวมาฟาดบนลาน นำฟางข้าวที่เหลือจากการฟาดมามัดเครื่องเช่นสังเวชน์ส่วนหนึ่งแล้วนำไปปักไว้ใกล้ๆ ลอมข้าว

๖. พิธีทำบุญคูณลาน เป็นพิธีเฉลิมฉลองหลังเสร็จจากการนวดข้าว กระทำในลานนวดข้าวในตอนเช้าของวันที่เป็นมงคล ในพิธีนี้มีการนิมนต์พระภิกษุอย่างน้อย ๕ รูป มาทำบุญและมีพิธีทางพราหมณ์ด้วย นอกจากอาหารคาวหวานที่จัดถวายพระภิกษุแล้ว ยังมีเครื่องเช่นบูชาแม่พระธรณีและแม่โพสพด้วย หลังเสร็จพิธี เจ้าของข้าวจะเชิญชวนเพื่อนบ้านร่วมรับประทานอาหารแล้วช่วยกันขนข้าวขึ้นสู่ยุ้งฉาง

๗. พิธีสู่ขวัญข้าว เป็นพิธีที่เจ้าของข้าวกล่าวคำขอโทษแม่โพสพในสิ่งที่ได้ล่วงเกินและถือเป็นการกล่อมขวัญให้แม่โพสพด้วย วิธีการคือ นำเครื่องเช่นสังเวชน์ซึ่งประกอบด้วย ดอกไม้ธูปเทียนหมาก พลู บุหรี่ ชันบายศรี ไข่ต้ม ๑ ฟอง ข้าวต้มมัด ๓ มัด กล้วยสุก ๒ ผล ด้ายผูกแขน ข้าวสาร ข้าวหนึ่ง ไก่ต้ม ๑ ตัว น้ำ ใบยอ ใบคูณ เกล็ดลิ้นอย่าง ๑ กำมือ และเถาเครือไต้ต้น ๑ เถา ไปวางไว้ในยุ้งข้าว หลังจากนั้นพราหมณ์พร้อมด้วยเจ้าของข้าวจะขึ้นไปสวดบทสู่ขวัญข้าวนานประมาณ ๓๐ นาที พิธีนี้นิยมทำกันในวันขึ้น ๓ ค่ำ ตอนเช้าของเดือนกุมภาพันธ์ (เดือนสาม)

๘. พิธีวันเข้าพรรษา เป็นพิธีที่ทำในเดือนกรกฎาคม วิธีการคือใช้ต้นกล้าที่ถอนมา ๑ กำมือ นำไปบูชาพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์แล้วอุทิศแผ่ส่วนกุศลไปให้ตากับยายในวรรณคดีที่เล่ากันว่าเป็นสามีภรรยาคู่แรกที่ได้รับเมล็ดพันธุ์ข้าวจากพระฤาษีมาใช้ขยายพันธุ์ปลูกติดต่อมาจนถึงทุกวันนี้

๙. พิธีงานบุญประดับดิน เป็นพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้กับตายายในวรรณคดี และบรรพบุรุษของผู้ปลูกข้าว กระทำในวันแรม ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำ ของเดือนสิงหาคม

๑๐. พิธีงานบุญข้าวสาก เป็นพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้กับตายายในวรรณคดีและบรรพบุรุษของผู้ปลูกข้าวเช่นกัน พิธีนี้กระทำในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ของเดือนกันยายน

๑๑. พิธีวันออกพรรษา เป็นพิธีนำข้าวมาน (ข้าวทอง) มาทำขนมทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้กับตายายในวรรณคดี กระทำในวันแรม ๑ ค่ำ เดือนตุลาคมของทุกปี

๑๒. พิธีงานบุญข้าวเฒ่า เป็นพิธีนำข้าวในระยะก่อนข้าวสุกมาตำเป็นข้าวเฒ่าเพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้กับตายายในวรรณคดี กระทำในเดือนพฤศจิกายน

๑๓. พิธีงานบุญคุ้มข้าวใหญ่ เป็นพิธีบริจาคข้าวเพื่อสาธารณประโยชน์และเฉลิมฉลองผลผลิตหลังเก็บเกี่ยวข้าว กระทำในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคม โดยชาวนาจะนำข้าวเปลือกคนละ ๑ - ๒๐ ถัง มากองรวมกันไว้ที่วัดก่อนถึงวันจัดงาน และเมื่อถึงวันจัดงานชาวนาแต่ละคนหรือแต่ละบ้านก็จะนำข้าวอีก ๑ กก. บรรจุในถุงที่เขียนชื่อและนามสกุลของเจ้าของข้าวไว้มา รวมกันกับกองข้าวเดิมนำสายสิญจน์ล้อมรอบกองข้าวแล้วโยงไปยังบริเวณพิธีสงฆ์ เมื่อพระภิกษุสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์แล้วจึงนำน้ำพระพุทธมนต์ไปพรมลงบนกองข้าว จากนั้นพราหมณ์จะเริ่มพิธีสู่ขวัญข้าว หลังจากเสร็จพิธีชาวนาก็จะนำถุงข้าวที่มีชื่อและนามสกุลของตนเองไปเก็บไว้เป็นสิริมงคลในยุ้งข้าว ส่วนข้าวเปลือกที่นำมากองกันล่วงหน้านั้นก็จัดถวายวัดไป

๑๔. พิธีเลี้ยงผีปู่ตา เป็นพิธีเสี่ยงทายเกี่ยวกับตัวบุคคล ดินฟ้าอากาศ สัตว์เลี้ยง และพันธุ์พืช จัดขึ้นในวันพุธใดพุธหนึ่งก็ได้ของเดือนพฤษภาคมในตอนเช้า ในพิธีนี้จะมีเครื่องเช่นสังเวทย์ที่ประกอบด้วย ไก่ ๓ ตัว เหล้า ๑ ขวด ผ้าขึ้น หมาก ดิกไม้ และธูปเทียน กระทำพิธีที่ศาลปู่ตา ภายในหมู่บ้านการเสี่ยงทายนั้นจะดูจากลักษณะขลายกรไกรหรือปากล่างทั้งสองข้างของไก่ เช้าถ้าปลายง่าม ๒ ข้างอยู่ในระดับเดียวกันไม่ห้อยตกลง แสดงว่าทั้งตัวบุคคลและสัตว์เลี้ยงที่เสี่ยงทานจะมีสุขภาพดีปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ และอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ในกรณีที่ขากรไกรของไก่มีสีดำแสดงว่าจะมีฝนฟ้าบริบูรณ์ ซึ่งตรงข้ามกับกรณีขากรไกรไก่มีสีขาวที่บ่งบอกถึงความแห้งแล้ง

๑๕. พิธีเซิ้งนางแมว เป็นพิธีของฝนของชาวบ้าน วิธีนี้คือจับแมวดำ ๑ ตัว มาขังไว้ในข่ง เอาคานสอดข่งเพื่อให้คน ๒ คนหามข่ง แห่ผ่านบ้านเรือนและร้องเพลงเซิ้งนางแมวไปตลอดทาง เจ้าของบ้านที่มีขบวนแห่ผ่านก็จะสาดน้ำมาที่แมวจนกระทั่งครบทุกบ้าน จึงปล่อยแมวไป

๑๖. พิธีสวดคาถาปลา คือ เป็นพิธีสวด ณ บริเวณลานวัดหรือในที่โล่งเพื่อให้ฝนตกเช่นกัน กระทำพิธีโดยพระภิกษุสงฆ์ ๕ รูปในตอนกลางวันหลังเพล วิธีการคือนำปลาช่อน ๑ ตัว มาขังไว้ในหม้อน้ำผูกปากหม้อด้วยสายสิญจน์และโยงไปยังกลุ่มพระภิกษุ พระภิกษุจะสวดคาถาปลาต่อไปเรื่อยๆ ท่ามกลางชาวบ้านที่มาชุมนุมประกอบพิธีจนกระทั่งฝนตกลงมา ในกรณีที่ใกล้มืดค่ำแต่ฝนยังไม่ตก พระภิกษุก็จะหยุดสวดโดยจะเริ่มสวดใหม่ในวันถัดไปเรื่อยๆ จนฝนตก

๑๗. พิธีเลี้ยงข้อง เป็นพิธีใช้ทำนายว่าจะมีฝนตกหรือไม่ วิธีการคือ นำข้องปลา ๑ ใบ ใส่แวน หวี กำไลแขวนอย่างละอันลงในข้อง พร้อมกับใส่ขันธห้า ๑ ขันธ ลงไปด้วย นำกะลามะพร้าว ชีกคว่ำปิดปากข้องไว้ ตกแต่งกะลามะพร้าวเป็นรูปศีรษะคนโดยการวาดเส้นผม ตา หู จมูก และปาก บนกะลามะพร้าว ต่อมา ๒ ขา ของข้องโดยใช้ไม้กลม ให้ผู้ชาย ๒ คนจับขาข้องไว้คนละขา หลังจาก นั้นการสวดและเสกคาถาของผู้กระทำพิธีก็จะเริ่มขึ้น ถ้าข้องล้มไปทางขวาทำนายว่าจะมีฝนตก แต่ถ้า ล้มไปทางซ้ายก็ทำนายว่าจะไม่มีฝนตก เป็นต้น

๑๘. พิธีสู่ขวัญควาย มักกระทำพิธีในตอนเช้าหลังฤดูปักดำ วิธีการคือ นำควายผูกไว้ ไกลๆ กับสถานที่ทำพิธีโดยพราหมณ์ เครื่องเช่นสังเวในพิธีนี้จะประกอบด้วย ข้าวหนึ่งช่อลูกน้ำตาล พร้อมกับข้าว หมาก ยาสูบ ดอกไม้ธูปเทียน ต้นข้าวและหญ้าให้ควาย พร้อมใช้ด้ายผูกเขาควายไว้ จากนั้นจึงกล่าวคำขอโทษที่ล่วงเกินควาย

สรุปวัฒนธรรมข้าวกับวิถีชีวิตของชาวพุทธในสังคมไทยทั้ง ๔ ภาค คือ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคอีสาน ซึ่งไม่ว่าจะเป็นคนกลุ่มไหน ภาคไหน ในเรื่องของวัฒนธรรมข้าว เรื่องของพิธีกรรมข้าวก็มีความสำคัญต่อชีวิตชาวบ้านมาก เพราะเกี่ยวข้องกับการทำมาหากินเลี้ยงชีวิต มีการจัดพิธีกรรมข้าวต่อเนื่องกันตลอดปีตามลำดับของการเพาะปลูกข้าว ซึ่งประกอบด้วย ๔ ขั้นตอน คือ พิธีกรรมก่อนการเพาะปลูก ช่วงเพาะปลูก ช่วงการบำรุงรักษา และเพื่อการเก็บเกี่ยวผลผลิต ในแต่ละภาคก็จะมีพิธีกรรมแตกต่างกันแล้วแต่ความเชื่อถือที่ทำกันมาเป็นวัฒนธรรมเป็นประเพณีมา แต่ดั้งเดิม ในทุกความเชื่อของพิธีกรรมต่างๆ ก็มีจุดมุ่งหมายในลักษณะเดียวกัน คือ เพื่อบูชาบวงสรวง สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบรรพบุรุษ รวมทั้งเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับข้าวเพื่อให้การเพาะปลูกเป็นไปด้วยดี ปราศจาก อันตรายต่างๆ และมุ่งให้ได้ผลผลิตของข้าวสูงสุดต่อการเลี้ยงชีพของทุกคนรอบครัวตลอดไป

๓.๒ ข้าวกับการบุญดีสิกขาบท

ข้าวเป็นปัจจัยพื้นฐานของการดำรงชีวิตของมนุษย์ ในวัฏสัพพัญญูชั้นธกะ ว่าด้วยการ บุญดีการจำพรรษาแก่ภิกษุทั้งหลาย มูลเหตุของเรื่องพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน อันเป็นสถานที่พระราชทานเหยื่อแก่กระแต เขตพระนครราชคฤห์ ครั้งนั้นพระพุทธองค์มิได้ทรง บุญดีการจำพรรษาแก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นเที่ยวจาริกไปตลอดฤดูหนาว ฤดูร้อน และฤดูฝน คนทั้งหลายพากันติเตียนว่า โฉนพระสมณะจึงจาริกไปแล้วเหยียบย่ำตมชาติอันเขียวสด เปียดเบียน อินทรีย์อย่างหนึ่ง ซึ่งมีชีวะยังสัตว์เล็กๆ มีจำนวนมากให้ถึงความวอดวายเล่า ก็พวกอัญญเถรเถียร เหล่านี้เป็นผู้กล่าวธรรมอันต่ำทราม ยังพักอาศัยอยู่ประจำตลอดฤดูฝน ส่วนพระสมณะเชื้อสายศากย บุตรเหล่านี้เที่ยวจาริกตลอดฤดูหนาว ฤดูร้อน และฤดูฝน เหยียบย่ำตมชาติอันเขียวสด เปียดเบียน อินทรีย์อย่างหนึ่ง ซึ่งมีชีวะยังสัตว์เล็กๆ ซึ่งมีจำนวนมากให้ถึงความวอดวาย ภิกษุทั้งหลายได้ยินคน พวกนั้นเพ่งโทษติเตียนโทษนาว่า โฉนพระฉัพพัตคีย์จำพรรษาแล้ว จึงได้เที่ยวจาริกระหว่างพรรษา เล่า ภิกษุเหล่านั้นทรงทูลเรื่องนั้นแต่พระผู้มีพระภาค ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคทรงทำธรรมิกถาใน

เพราะเหตุเป็นเค้ามูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งภิกษุทั้งหลายว่า ดูภิกษุทั้งหลาย ภิกษุจำพรรษาไม่อยู่ให้ตลอด ๓ เดือนต้น หรือ ๓ เดือนหลัง ไม่พึงหลีกไปสู่จาริก รูปใดหลีกไปต้องอาบัติทุกกฏ^{๑๑}

ข่าวที่เกี่ยวข้องกับการบัญญัติพระวินัย การขบฉันของพระภิกษุ การออกรับบิณฑบาตในทานวัตถุ ๑๐ ประการ นั้น ได้อธิบายถึงอันนี้ คือ ภัตตาหาร แปลว่า อาหาร หมายถึง ข้าวหรืออาหารสำหรับพระฉันรวมถึงของหวานด้วย ภัตตาหารที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์รับและฉันได้มีหลายประเภท เช่น

๑. สังฆภัต คือ ภัตตาหารถวายสงฆ์ทั้งหมด
๒. อุทเทสภัต คือ ภัตตาหารถวายภิกษุ ๒ - ๓ รูป
๓. นิมนต์นภัต คือ ภัตตาหารที่นิมนต์แล้วถวาย
๔. สลากภัต คือ ภัตตาหารที่นิมนต์ให้จับสลากแล้วถวาย (ตามสลาก)
๕. ปักขิกภัต คือ ภัตตาหารถวายปักข์ (๑๕ วัน) ละ ๑ ครั้ง
๖. อุโปสถภัต คือ ภัตตาหารที่ถวายในวันอุโบสถ
๗. ปาฏิปทีภัต คือ ภัตตาหารถวายในวันแรม ๑ ค่ำ^{๑๒}

เมื่อมองภาพกว้างของพระวินัยบัญญัติ สาเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัย เช่น ในสัคคียปาจิตตีย์มีสิกขาบทว่าด้วยการใช้บาตร^{๑๓} ในโภชนวรรคมีสิกขาบทเกี่ยวกับการขบฉันในเวลาวิกาล ฉันเป็นคณะ อันเปื้อนปรับปรโภชน ในปาฏิเทสนียะมีสิกขาบทห้ามภิกษุรับอาหารจากมือภิกษุณี ไม่ใช่ญาติ ภิกษุต้องระวังไม่ให้ภิกษุณีมาคอยบงการสั่งอาหารสำหรับภิกษุ เป็นต้น^{๑๔} ในเสขียวัตถะมีสิกขาบทเกี่ยวกับมารยาทในการรับอาหาร ฉันอาหาร สิกขาบทเหล่านี้เกี่ยวข้องกับข่าวทั้งนั้น

นอกจากข่าวจะปรากฏในพระวินัยแล้ว ยังมีปรากฏในพระสูตร เช่น ในสมัยพระพุทธองค์ทรงทำความเพียรอย่างหนักเพื่อตรัสรู้ เบื้องต้นทรงเลือกเสนาสนะที่เหมาะสมสำหรับการบำเพ็ญเพียร แต่ทรงสวयพระกระยาหารน้อยลงจนกระทั่งไม่สวयเลย ผลปรากฏว่าไม่สามารถบรรลุธรรมได้ จากนั้นหันมาสวยพระกระยาหารพอเหมาะจนทำให้พระองค์มีพระวรกายสมบูรณ์ ทรงบำเพ็ญจนบรรลุสัมโพธิญาณ^{๑๕} ดังที่พระองค์ตรัสกับโพธิราชกุมารว่า “ราชกุมาร อาตมภาพฉันอาหารหยาบให้ร่างกายมีกำลังสังัดจากกามและอกุศลกรรมทั้งหลายแล้วบรรลุปฐมญาณ กำจัดวิชาได้แล้ววิชาเกิดขึ้น^{๑๖} ในสัพพาลวสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ พระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาอาหารก่อน

^{๑๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘๕/๒๙๓ - ๒๙๔.

^{๑๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๓/๑๐๑.

^{๑๓} วิ.ม. (ไทย) ๒/๕๙๘ - ๖๑๗/๑๒๒ - ๒๙๔.

^{๑๔} วิ.ม. (ไทย) ๒/๒๐๓ - ๒๖๘/๓๖๕ - ๔๑๗.

^{๑๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๓๒ - ๓๓๖/๔๐๑ - ๔๐๗.

^{๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๓๖/๔๐๕ - ๔๐๗.

บริโภคว่า เราพิจารณาโดยแยกคายแล้วจึงบริโภคอาหารเพื่อให้ร่างกายดำรงอยู่ได้ มิใช่บริโภคเพื่อเล่นเพื่อมัวเมา หรือเพื่อประดับตกแต่ง ด้วยการบริโภคนี้ความไม่มีโทษและความผาสุกจักเกิดขึ้น^{๑๗}

ในสมัยที่พระพุทธองค์เสด็จนิวัตกรุงกบิลพัสดุ์ ทรงเสด็จออกบิณฑบาต พระเจ้าสุทโธทนะ พุทธบิดาทกพระทัยและเสียพระทัยมากต้องรับเสด็จออกไปขอร้องว่า อย่าทำลายตระกูลเลย กษัตริย์ในวงศ์ของพระองค์ไม่มีใครที่เกี่ยวขออาหาร ทำให้พระบิดาต้องอับอายประชาราษฎร์ พระพุทธองค์กล่าวว่า สิ่งที่คุณองค์ทำนี้เป็นพุทธวงศ์ คือ ทำตามพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่เคยปฏิบัติมาและเลี้ยงอาชีพรด้วยการภิกขาจาร^{๑๘} จะเห็นว่าการออกบิณฑบาตครั้งนั้นเป็นการลดมานะทิฐิของพระพุทธบิดาอย่างได้ผล ทำให้คำว่า ภิกขาจารหรือบิณฑบาตของสงฆ์ มีความหมายอย่างสูงและได้รับการยกย่องว่าเป็นพุทธวงศ์

บิณฑบาต คือ อาหารสำหรับฉัน ซึ่งพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุรับอาหารได้ไม่เกิน ๑ บาตร ซึ่งมี ๓ ขนาด บาตรขนาดใหญ่บรรจุข้าวได้ ๒ ทะนาน จุกของเคียวได้เศษหนึ่งส่วนสี่ บาตรขนาดกลางบรรจุข้าวได้ ๑ ทะนาน จุกของเคียวได้เศษหนึ่งส่วนสี่ สำหรับบาตรขนาดเล็ก จุกข้าวสุกจากข้าวสารได้ครึ่งทะนาน จุกของเคียวได้เศษหนึ่งส่วนสี่

สรุปจะเห็นได้ว่า ข้าวกับการบัญญัติสิกขาบทที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติ ส่วนมากจะเป็นสิกขาบทเกี่ยวกับพระวินัย เช่น โภชนวรรค สิกขาบทเกี่ยวกับการขบฉันในเวลาวิกาล การใช้บาตรมารยาทในการรับอาหาร ซึ่งสิกขาบทเหล่านี้ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับข้าวทั้งสิ้น

๓.๓ กระบวนการบริโภคข้าวตามวัฒนธรรมข้าว

พิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวในพระพุทธศาสนามีมาตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล เช่น พิธีงานวรมงคลแรกนาขวัญ พระเจ้าสุทโธทนะได้ทรงปฏิบัติพิธีแรกนาขวัญ ตามที่ปรากฏในพุทธประวัติทรงประดับประดาพระนครให้ตกแต่งไถประมาณ ๑๐๗ ไถ ประตักเชื้อผูกผูกทั้งเขาโคล้วนแต่ห่มด้วยเงินทั้งสิ้น ฉะนั้น จะเห็นได้ว่าความเชื่อที่เกี่ยวกับข้าวมีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาลแล้ว เช่น พระนามของกษัตริย์แห่งราชวงศ์ศากยะซึ่งมีคำว่าข้าวนั้นปรากฏอยู่ คือคำว่า โอทนะ แปลว่า ข้าว ซึ่งกษัตริย์ศากยะทั้ง ๕ พระองค์ มีพระนามต่อท้ายว่า โอทนะ ทั้งสิ้น^{๑๙} ในบรรดาพระราชพิธีต่างๆ พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ นับว่าเป็นพิธีที่เก่าแก่ที่สุด เป็นพิธีกษัตริย์สมัยโบราณถือเป็นกิจสำคัญมากที่จะต้องทรงปฏิบัติ คำว่า “กษัตริย์” มาจากคำว่า “เกษตร” แปลว่า ที่ดินที่นา ฉะนั้น กษัตริย์จึง

^{๑๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓/๒๓.

^{๑๘} มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๖, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕ (กรุงเทพมหานคร: มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕๐ – ๕๑.

^{๑๙} สุเมธ เมธาวิทยากุล, สังกัปปพิธีกรรม, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๔ – ๒๕.

แปลว่า ผู้ครองเขตถือว่าเป็นเจ้าของที่ดินที่นั่นเอง^{๒๐} ความเชื่อเกี่ยวกับข้าวมีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาลแล้ว และในปัจจุบันนี้ยังมีความเชื่อที่ยังคงปฏิบัติกันอยู่ คือ พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงความเชื่อเรื่องข้าวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาใน ๒ ประเด็น คือ เรื่องข้าวกับการถวายทาน และข้าวกับการตั้งปณิธานปรารถนาเป็นพระอรหันต์

๓.๓.๑ ข้าวกับการถวายทาน

การให้ข้าวเป็นทานจัดเป็นการบำเพ็ญบุญอีกอย่างหนึ่งในหลายๆ วิธีตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการให้ข้าวเป็นทานเป็นการสั่งสมบุญให้กับตนเอง ถึงแม้การให้ทานจะมีหลายอย่างแต่การให้ทานในพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างบุญบารมีหรือเพื่อให้ได้คุณงามความดี โดยอาศัยพระสงฆ์เป็นเนื่อบุญดังปรากฏในอรรถกถาว่า

ชนเหล่าใดมีใจเลื่อมใสในข้าวนั้น ด้วยศรัทธาข้าวนั้นเอง
 ย่อมค้าชูชนเหล่านั้นทั้งในโลกนี้และโลกหน้า เพราะเหตุนี้บุคคลพึงกำจัด
 ความตระหนี่ ครองงำมลทินแล้วให้ทานเถิด เพราะบุญเป็นที่พึงของสัตว์
 ทั้งหลายในโลกหน้า^{๒๑}

จากพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่า การให้ข้าวเป็นทานย่อมจะค้าชูบุคคลนั้นให้ถึงซึ่งความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ย่อมจะได้ซึ่งความตระหนี่อยู่ในตัวเอง เพราะว่าบุญกุศลนั้นย่อมเป็นที่พึงของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย การให้ทานในพระพุทธศาสนามีหลายประเภท ในทานสูตรพระพุทธเจ้าทรงแสดงทานไว้ ๒ ประเภท^{๒๒} คือ (๑) อามิสทาน คือ การให้สิ่งของเป็นทาน (๒) ธรรมทาน^{๒๓} คือ การให้ธรรมเป็นทาน พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญธรรมทานว่ามีผลเลิศกว่าอามิสทาน ดังปรากฏในทานสูตร ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทาน ๒ อย่างนี้ คือ อามิสทาน ๑ ธรรมทาน ๑ ภิกษุทั้งหลายบรรดาทาน ๒ อย่างนี้ ธรรมทานเป็นเลิศ^{๒๔} การให้ข้าวเป็นทานจัดอยู่ในอามิสทาน หรือทานวัตถุ ๑๐ ประการ แต่ในการศึกษาครั้งนี้หมายเอา อันนัง ในกินทสุตตร สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ว่า บุคคลให้อะไร ชื่อว่าให้กำลังให้อะไรชื่อว่าให้วรรณะ ให้อะไรชื่อว่าให้ความสุข ให้อะไรชื่อว่าให้จักขุ ให้อะไรชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าบุคคลให้ข้าวชื่อว่าให้กำลัง ให้ผ้าชื่อว่าให้วรรณะ ให้พาหะชื่อว่าให้ความสุข ให้ประทีปชื่อว่าให้จักขุ และผู้ที่ให้ที่พักอาศัยชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุก

^{๒๐} ส.พราณน้อย (นามแฝง), **เกร็ดโบราณคดี ประเพณีไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: อักษรพิทต, ๒๕๓๙), หน้า ๑๗๐.

^{๒๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๓/๔๙.

^{๒๒} พ.อิตติ (ไทย) ๒๙/๙๘/๔๗๓.

^{๒๓} อ.จ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๔๒/๑๒๐.

^{๒๔} พ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๙๘/๔๗๓.

อย่าง ส่วนผู้ที่พร่ำสอนธรรมชื่อว่าให้อมตะ^{๒๕} จากพระสูตรนี้จะเห็นได้ว่าการให้ข้าวเป็นทาน ถือว่า ผู้ให้ข้าวชื่อว่าให้กำลัง ร่างกายของคนเรานั้นจะดำรงอยู่ได้ก็ต้องอาศัยอาหาร แม้บุคคลมีรูปร่างใหญ่ แข็งแรงมีกำลังมาก หากไม่ได้รับประทานมาหลายวันอาจหมดกำลังได้ ส่วนบุคคลผู้ที่มีกำลังน้อยถ้า ได้รับประทานอาหารบริบูรณ์แล้วย่อมมีกำลังขึ้นมาได้

ข้าวจัดเป็นอาหารประเภทหนึ่ง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดสำหรับสัตว์โลกในการหล่อเลี้ยง บำรุงร่างกาย ถ้าขาดอาหารสัตว์โลกก็ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ เมื่อกล่าวถึงการให้ข้าวเป็นทานก็มักจะ พูดถึงผู้ให้ทาน (ทายก) และผู้รับทาน (ปฎิคาหก) ด้วยเสมอ เพราะมีความสัมพันธ์กันระหว่างผู้ให้ทาน และผู้รับทาน และยังขึ้นอยู่กับผู้รับทานอีกด้วย ซึ่งมี ๓ ประการ คือ (๑) ทายก คือ ผู้ให้ทาน (๒) ปฎิคาหก คือ ผู้รับทาน และ (๓) ไทยธรรม คือ วัตถุที่ให้ทาน^{๒๖} องค์ประกอบ ๓ ประการของทาน ปรากฏในสัมมุขีภาวสูตร อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะเป็นผู้มีธรรม ๓ ประการ กุลบุตรผู้มีศรัทธาจึงประสบบุญมาก ธรรม ๓ ประการเป็นไฉน คือ ทายกเป็นผู้มีศรัทธา ไทยธรรม ทักขิโนยบุคคล เพราะเป็นผู้มีธรรมเหล่านี้ กุลบุตรผู้มีศรัทธาจึงประสบบุญมาก^{๒๗} เพราะประกอบด้วย องค์ประกอบหลัก ๓ ประการนี้ บุคคลจึงสามารถทำบุญให้ทานได้ หากขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไปก็ไม่ อาจทำบุญได้และใน ๓ ประการนี้ ไทยธรรม และทักขิโนยบุคคลหาได้ง่ายแต่ศรัทธาหาได้ยาก และ หากมีศรัทธาไม่มั่นคงถึงมีผู้รับไทยธรรมแต่ไม่มีศรัทธาบุญก็เกิดขึ้นไม่ได้

พระพุทธเจ้าตรัสอุปมาไว้ในเขตตูปมเปตวัตถุ ขุททกนิกาย เปตวัตถุว่า “ภิกษุสงฆ์ (ปฎิคาหก เปรียบเหมือนนา ผู้ให้ทาน (ทายก) เปรียบเหมือนชาวนา ไทยธรรม เปรียบเหมือนพืช ผล ทานย่อมเกิดจากการที่ทายกถวายไทยธรรมแก่ปฎิคาหก^{๒๘}

ในเขตตสูตร พระพุทธเจ้าตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ชาวนาจะทำนาหว่านพืชลงในนาที่มี องค์ ๘ ประการ ย่อมได้ผลมาก คือ (๑) ไม่ลุ่มไม่ดอน (๒) ไม่เป็นหินเป็นกรวด (๓) ไม่เป็นดินเค็ม (๔) เป็นที่ไถลงลึกได้ (๕) มีทางน้ำเข้าได้ (๖) มีทางออกน้ำได้ (๗) เป็นที่มีเหมือง (๘) เป็นที่มีคันนา^{๒๙} ใน ทำนองเดียวกันทานที่ให้ในสมณพราหมณ์ผู้ประกอบด้วยมรรคมองค์ ๘ ย่อมได้บุญมาก ได้แก่ (๑) เป็นผู้ที่มีสัมมาทิฐิ (เห็นธรรม) (๒) เป็นผู้ที่มีสัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) (๓) เป็นผู้ที่มีสัมมาวาจา (เจรจาชอบ) (๔) เป็นผู้ที่มีสัมมากัมมันตะ (การงานชอบ) (๕) เป็นผู้ที่มีสมาธิ (เลี้ยงชีพชอบ) (๖) เป็นผู้ที่มีสมาสติ (ระลึกชอบ) (๗) เป็นผู้ที่มีสมาธิ (จิตตั้ง

^{๒๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๒/๕๘.

^{๒๖} พระมหาอานนท์ ขวณาภิภู (แสนแป้), “การศึกษาเรื่องทานในพระไตรปิฎกที่มีอิทธิพลต่อ สังคมไทย” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๘.

^{๒๗} อง.ตัก. (ไทย) ๒๐/๔๑/๒๐๕.

^{๒๘} ขุ.เปต. (ไทย) ๒๖/๑/๑๒๗.

^{๒๙} อง.อภ. (ไทย) ๒๓/๓๔/๒๘๙.

มันชอบ)^{๓๐} ในอาทิตตชาดก ขุททกนิกาย ชาดกมีเรื่องเปรียบเทียบการให้ทานไว้ว่า “การเลือก ทักขิณาทานและพระทักขิณียบุคคลแล้วจึงให้ทาน พระสุคตทรงสรรเสริญทานที่บุคคลถวายในพระ ทักขิณียมีพระพุทเจ้า เป็นต้น ย่อมมีผลมากเหมือนหว่านพีชลงในนาที่ดี^{๓๑} ตามหลักคำสอนใน พระพุทธศาสนาทานจะมีผลมากผู้ให้ทานต้องเป็นผู้มีศีล วัตถุทานต้องบริสุทธิ์และผู้รับทานต้องเป็นผู้ มีศีลด้วย หรือยิ่งไปกว่านั้นหากผู้รับทานเป็นผู้สิ้นกิเลสด้วยแล้ว ทานที่ให้ก็จะมีอานิสงส์มากขึ้นซึ่ง ขึ้นอยู่กับเจตนาทั้ง ๓ คือ ก่อนจะให้ การให้ และหลังให้ ต้องตั้งใจให้ ให้ด้วยศรัทธาอย่างแท้จริง ไม่ เจาะจงให้พระรูปนั้นรูปนี้ ของที่ถวายได้มาโดยบริสุทธิ์ มีประโยชน์ต่อผู้รับ และถวายถูกเวลา การ ถวายของอาหารผู้รับจะมีอานิสงส์มาก ผู้ที่ถวายอาหารชื่อว่าเป็นผู้ให้ฐานะ ๕ แก่ผู้รับ ดังพระพุทธพจน์ ว่า “ภิกษุทั้งหลายผู้ให้อาหารเป็นทานชื่อว่าให้ฐานะ ๕ อย่าง แก่ผู้รับ คือ ให้อายุ วรรณะ สุขะ ให้ กำลัง ให้ปฏิภาณ แล้วจะเกิดในที่ใดๆ ย่อมเป็นผู้มีอายุยืนมียศในที่นั้นๆ”^{๓๒}

จะเห็นได้ว่าข้าวจัดเป็นอาหารประเภทหนึ่ง เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงร่างกายให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ ส่วนข้าวกับการให้ทานถือได้ว่าเป็นการให้ทานอีกประการหนึ่งที่จัดอยู่ในอามิสทาน บุคคลให้ข้าวเป็น ทานได้ชื่อว่าเป็นผู้ให้กำลังเป็นอานิสงส์อย่างหนึ่ง และเมื่อกล่าวถึงการให้ข้าวเป็นทานต้องกล่าวถึง ผู้ให้ทาน (ทายก) และผู้รับทาน (ปฎิคาหก) ด้วยเสมอ และรวมไปถึงวัตถุทานนั้นด้วย

๓.๓.๒ บทบาทของชาวนากับการถวายทาน

บทบาทของชาวนากับการถวายทาน เป็นการกล่าวถึงบทบาทของเกษตรกรที่เป็นชาวนา ได้ถวายทานในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) ชาวนาชื่อว่ามหากาล เกิดในเรือนกฤณพีในรามคาม ใกล้กับพระประตูกองพันธุ มติ มีน้องชายชื่อจุลกาล เขาได้กล่าวกับนายจุลกาลว่า พรุ่งนี้ พวกเราจะได้กระทำสักการะแด่ พระพุทเจ้า น้องชายกล่าวว่า พี่เท่านั้นหรือที่รู้วิธีทำสักการะ พี่ชายกล่าวว่า ถ้าเจ้ายอมให้เราทำตาม ชอบใจ พี่ก็จะให้คนฉีกเม็ดข้าวสาลีที่ตั้งท้องในนาประมาณ ๑๖ กรีสของเรา นำข้าวสาลีนั้นมาหุงให้ สมควรแก่พระพุทเจ้า นายจุลกาลคัดค้านว่า การทำอย่างนั้น ไม่เป็นการอุปการะแก่ใครๆ ฉันทจึงไม่ ชอบใจวิธีนั้น นายมหากาลผู้เป็นพี่ชายเสนอว่า ถ้าอย่างนั้น พี่ก็จะขอแบ่งท้องนาออกเป็น ๒ ส่วน เท่าๆ กัน ระหว่างของเจ้ากับของพี่อย่างละ ๘ กรีส ผ่ากลางท้องนา น้องชายเห็นด้วยกับวิธีนี้แบ่งที่นา กันแล้ว นายมหากาลให้คนผ่าท้องข้าวสาลีเอาไปเคี้ยวกับน้ำนม ใส่ของอร่อย ๔ ชนิด แล้วนำไปถวาย แต่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทเจ้าเป็นประธาน ข้าวสาลีที่ถูกฉีกนำข้าวไปกลับเติมอย่างเดิมอีก ชาวนาชื่อ ว่ามหากาลได้ถวายทาน ๙ ครั้ง คือ

(๑) ในเวลาข้าวเმა เขาก็ได้ถวายส่วนเล็กของข้าวเმა

^{๓๐} อก.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๓๔/๒๙๐ – ๒๙๑.

^{๓๑} ขุ.ชา.อรรถก. (ไทย) ๒๗/๗๓/๒๙๗.

^{๓๒} อก.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๓๗/๕๘ – ๕๙.

- (๒) ในเวลาเกี่ยวข้าว ก็ได้ถวายส่วนเลศในข้าวที่เก็บเกี่ยว
- (๓) ในเวลาทำเขน็ด ก็ได้ถวายส่วนเลศในข้าวเขน็ด (เตรียมพางมัดข้าวที่เกี่ยว)
- (๔) ในเวลามัดข้าวเป็นพ่อน ก็ได้ถวายส่วนเลศในข้าวเป็นพ่อน
- (๕) ในเวลาขนข้าวเข้าลาน ก็ได้ถวายส่วนเลศของข้าวที่เข้าลาน
- (๖) ในเวลาขนข้าวในลอม ก็ได้ถวายส่วนเลศของข้าวในลอม
- (๗) ในเวลานวด ก็ได้ถวายส่วนเลศในข้าวที่นวด
- (๘) ในเวลาข้าวขึ้นยุ้ง ก็ถวายส่วนเลศในข้าวขึ้นยุ้ง
- (๙) ในเวลาข้าวขึ้นฉาง ก็ถวายส่วนเลศในข้าวขึ้นฉาง

เข้าได้ถวายทานตามคราว ๙ ครั้ง สำหรับข้าวกล้าอย่างเดียวเท่านั้น (ไม่รวมทานอื่นๆ) แม้จะถวายไปอย่างนั้นแล้ว ข้าวกล้าของเขายังมีอยู่เหลือเพื่อ

เขากระทำการมกมอย่างนั้นตราบเท่าที่พระพุทธเจ้าวิปัสสียังขมอยู่และตราบเท่าที่พระสงฆ์ยังมีอยู่ เขาจุติจากอภัพนั้นแล้วบังเกิดในเทวโลก และท่องเที่ยวไปในเทวโลก

ชาติสุดท้าย ขาวนาชื่อว่ามหากาลเกิดเป็นพระอัญญาโกณฑัญญะ ได้รับยกย่องจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้รัตตัญญู^{๓๓} แปลว่า ผู้รู้ราตรี หมายความว่า รู้ธรรมที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสสอนก่อนใครทั้งหมด ด้วยอานิสงส์แห่งการถวายทาน ๙ ครั้ง ในสมัยที่ตนเป็นขาวนานั่นเอง

การทำบุญเกี่ยวกับการทำนาในสังคมไทยในปัจจุบัน เช่น บุญข้าวยาคุ บุญข้าวเฒ่า เป็นต้น ก็ได้อิทธิพลมาจากการถวายทาน ๙ ครั้ง ของขาวนาชื่อว่ามหากาลในครั้งพุทธกาลนั่นเอง

(๒) บริพพาชกชื่อว่าสุภทัหะผู้เคยเกิดเป็นขาวนาชื่อว่าจุลกาล เกิดในเรือนภุมมพิในรามคาม ใกล้กับพระประตูกุรุงพันธุมดี มีพี่ชายชื่อว่ามหากาล สมัยต่อมา พระพุทธเจ้าวิปัสสีตรัสรู้แล้ว ทรงแสดงธรรมแก่พระชันทราขกุมารเป็นผู้พระกนิษฐา (น้องชาย) และบุตรชายของบุโรหิตชื่อว่า ดิสสะ ที่เขมมิกทายวัน เมื่อจบพระธรรมเทศนา ท่านทั้งสองบรรลुพระอรหัตตผล และทรงสถาปนาพระชันทเถระเป็นพระอัครสาวกรูปที่ ๑ พระดิสสะเถระเป็นพระอัครสาวกรูปที่ ๒

ขาวนาผู้เป็นพี่ชายชื่อว่ามหากาลให้ทานอันเลิศถึง ๙ ครั้ง ในเพราะข้าวกล้าครั้งหนึ่ง ขาวนาผู้เป็นน้องชายชื่อว่าจุลกาลไม่ปรารถนาเพื่อจะถวายทานทั้ง ๙ ครั้ง และไม่ถวายทานในช่วงแรกๆ แต่ได้มาถวายในช่วงท้าย ทำให้ในชาตินี้เขาไม่ได้เข้าเฝ้าพระศาสดาในช่วงปฐมโพธิกาล และมัชฌิมโพธิกาล แต่ได้มาเข้าเฝ้าพระศาสดาในช่วงปัจฉิมโพธิกาล

ชาติสุดท้าย ขาวนาชื่อว่า จุลกาลเกิดเป็นบริพพาชกชื่อว่าสุภทัหะ เมื่อได้ข่าวว่าพระศาสดาจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน จึงได้เข้าเฝ้าพระศาสดากราบทูลถามปัญหา ๓ ข้อ คือ

- ๑) รอยเท้าในอากาศ มีหรือไม่

^{๓๓} อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๘/๒๕.

๒) ชื่อว่าสมณะภายนอกแต่พุทธศาสนา มีหรือไม่

๓) สังฆารทั้งหลายชื่อว่าเที่ยง มีหรือไม่^{๓๔}

พระพุทธองค์ก่อนที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ได้ตรัสพระธรรมบทสองพระคาถาแก่สุภัททปริพาชกว่า

รอยเท้าในอากาศ ไม่มี	สมณะภายนอก ไม่มี
หมู่สัตว์เป็นผู้ยินดีอยู่แล้วในธรรมเครื่องเนนชา	พระตถาคตหาธรรมเครื่องเนนชามิได้
รอยเท้าในอากาศ ไม่มี	สมณะภายนอก ไม่มี
สังฆารทั้งหลายชื่อว่าเที่ยง ไม่มี	กิเลสเครื่องหวั่นไหว ไม่มีแก่พระพุทธเจ้า
ทั้งหลาย ^{๓๕}	

เมื่อพระธรรมเทศนาจบลงสุภัททปริพาชกบรรลุนาคามีผล บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาการที่ภิกษุชื่อว่าสุภัททะได้บรรลุธรรมเป็นคนสุดท้ายก่อนที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน

สรุปได้ว่า เพราะตนเองในสมัยที่เกิดเป็นชวานาชื่อว่าจุลกาลได้ถวายทานในช่วงท้ายๆ ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสิ์นั่นเอง ในชาตินี้จึงเกิดมาเป็นสาวกองค์สุดท้ายของพระพุทธเจ้า

(๓) หญิงชวานาเชื้อใจผู้หนึ่งถวายข้าวตอกแก่พระมหากัสสปะซึ่งเพิ่งออกจากฌานสมาบัติหลังถวายข้าวตอก แล้วได้ทำความปรารถนาว่า ขอดิฉันพึงเป็นผู้มีส่วนแห่งธรรมที่ท่านเห็นแล้ว พระเถระได้กล่าวอนุโมทนาว่า ความปรารถนาอย่างนั้นจงสำเร็จ นางให้ว่าพระเถระแล้วนึกถึงทานที่ตนถวายหันหลังเดินกลับกระท่อม ในระหว่างที่นางเดินมาบนคันนาเพื่อกลับมาที่กระท่อมนั่นเอง นางถูกงูพิษกัดตายไปเกิดเป็นนางเทพธิดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์อยู่ในวิมานทองประมาณ ๓๐ ประโยชน์ ประดับด้วยเครื่องอลังการทุกอย่าง เพราะอาณิสสถวายข้าวตอกเป็นทานด้วยศรัทธาแด่พระมหากัสสปะซึ่งเพิ่งออกจากฌานสมาบัติ

นางจึงได้ชื่อว่าลาชเทพธิดา (เทพธิดาข้าวตอก) นางต้องการจะเพิ่มพูนบุญกุศลให้แก่ตน ได้ลงมาจากสวรรค์มาเก็บกวาดบริเวณที่พักของพระมหากัสสปะเถระในตอนเช้าๆ ถูกพระเถระห้ามปรามไม่ให้ทำเพราะเกรงว่าคนจะนำไปตีเตียนได้ นางเทพธิดาเสียใจร้องไห้ที่ถูกขัดขวางไม่ให้ทำความดี พระพุทธเจ้าตรัสกับนางเทพธิดาว่า ความสำรวมระวังเป็นหน้าที่ของกัสสปะ การกระทำบุญเป็นหน้าที่ของผู้ต้องการบุญกระทำบุญเป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า พระพุทธองค์ตรัสว่า

หากบุคคลจะทำบุญ	ควรทำบุญนั้นบ่อยๆ
ควรทำความพอใจในบุญนั้น	เพราะการสั่งสมบุญนำสุขมาให้ ^{๓๖}

^{๓๔} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๕๕/๑๑๑.

^{๓๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๓๕๒.

นางเทพธิดานั้นซึ่งยืนอยู่ห่างไกลออกไป ๔๕ โยชน์ ได้ฟังธรรมเทศนาแล้วบรรลุโสดาปัตติผล
สรุปได้ว่า ความสามารถระบิลเป็นหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ ส่วนการกระทำบุญเป็นหน้าที่
ของผู้ต้องการบุญ ฉะนั้น บุคคลผู้ต้องการบุญควรระมัดระวังในการทำบุญเถิด

๓.๓.๓ ขวากับการตั้งปณิธานปรารถนาเป็นพระอรหันต์

ในสมัยพุทธกาลข้าพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับขวากับการตั้งปณิธานปรารถนาเป็นพระอรหันต์ ใน
อดีตชาติมีพระอรหันต์หลายพระองค์ที่ถวายข้าพเจ้าเป็นทานแล้วปรารถนาเป็นพระอรหันต์ ดังจะเห็นได้จาก
การให้ข้าพเจ้าเป็นทานของพระอรหันต์องค์ต่างๆ ดังนี้

๑. พระอัญญาโกณฑัญญะ ในอดีตชาติ ท่านเป็นเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดุสิต ทราบว่า
การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตระ มีจิตยินดีจึงพร้อมด้วยเหล่าเทพดาทั้งหลายน้อมถวาย
ปฐมภัตแก่พระพุทธเจ้าและทรงได้รับภรณ์ว่า ท่านจะได้รับเสวยราชสมบัติสามหมื่นกับ ได้ครองราชย์ไตร
ทิพย์ ครองจำเริญดาทั้งหมด และยังได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิเสวยราชสมบัติในมนุษย์โลกนับพันครั้ง ใน
ภพสุดท้ายในศาสนาของพระศาสดาพระนามว่า โคดม จะได้ออกบวชเป็นบรรพชิตอยู่ ๖ ปี แล้วจะได้
บรรลุธรรมก่อนคนอื่น ซึ่งเป็นอานิสงส์ของการถวายภัตตาหารแก่พระพุทธเจ้าก่อนบุคคลอื่นนั่นเอง แล้ว
ได้กล่าวสรุปคุณสมบัติของท่านอีกว่า “คุณพิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภี ๔ วิภิกข ๔ และอภิญญา ๖ เรา
ทำให้แจ้งแล้วพระพุทธศาสนาได้ทำเสร็จแล้ว”^{๓๖}

๒. พระอัมมสังสากเถระ ในอดีตชาติท่านมีจิตเลื่อมใส^{๓๗} ได้ถวายภัตตาหารแด่
พระพุทธเจ้าพระนามว่าสิทธัตถะ เพราะผลแห่งทานนั้น ท่านไม่เคยเกิดในทุคติเลย ในชาตินี้ได้เป็นพระ
อรหันต์พร้อมกับคุณวิเศษ^{๓๘}

๓. พระกาฬุทายีเถระ ในอดีตชาติ ท่านได้ถวายอาหารบิณฑบาตชั้นเยี่ยมแด่พระพุทธเจ้า
พระนามว่า ปทุมุตระ เพราะผลแห่งทานนั้น ท่านได้เกิดเป็นท้าวสักกะ ๑๘ ชาติ เกิดเป็นพระจักรพรรดิ
๒๕ ชาติ เกิดเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ๕๐๐ ชาติ ในชาตินี้ได้เป็นพระอรหันต์ พร้อมกับคุณวิเศษ^{๓๙}

๔. พระยาคูทายกเถระ ในอดีตชาติ ท่านมีจิตเลื่อมใสมีจิตยินดีเกิดปิติปราโมทย์ ได้ถวาย
ข้าวยาแด่พระสงฆ์ผู้ถูกน้ำท่วมออกไปบิณฑบาตไม่ได้ เพราะผลแห่งทานนั้น ท่านได้เสวยมนุษย์สมบัติ
และสวรรค์สมบัติหลายร้อยชาติ ในชาตินี้ท่านได้บรรลุวิชชา ๓ พร้อมกับคุณวิเศษ^{๔๐}

^{๓๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒๕/๑๑๘/๖๘.

^{๓๗} ดูรายละเอียดใน พุ.อ.บ. (ไทย) ๓๒/๕๕๖ – ๖๑๒/๙๑ – ๙๓.

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน พุ.อ.บ. (ไทย) ๓๒/๑๒๔ – ๑๔๐/๑๑๙ – ๑๒๑.

^{๓๙} ดูรายละเอียดใน พุ.อ.บ. (ไทย) ๓๒/๑๕๕ – ๑๖๐/๑๔๒ – ๑๔๓.

^{๔๐} ดูรายละเอียดใน พุ.อ.บ. (ไทย) ๓๒/๔๘ – ๖๓/๑๕๖ – ๑๕๘.

^{๔๑} ดูรายละเอียดใน พุ.อ.บ. (ไทย) ๓๓/๑๔๙ – ๑๖๙/๒๓ – ๒๕.

๕. พระปตโถทนายเถระ ในอดีตชาติ ท่านเป็นคนงามมีเจตนาที่ตั้งไว้มั่น ได้ถวายข้าวสุกที่หุงด้วยข้าวสาธิตานานหนึ่งแต่พระปัจเจกพุทธเจ้าผู้กำลังเที่ยวบิณฑบาต และผลแห่งทานนั้นท่านได้เสวยมนุษย์สมบัติและสวรรค์สมบัติหลายร้อยชาติ ในชาตินี้ท่านได้บรรลุวิชา ๓ พร้อมด้วยคุณวิเศษ^{๔๒}

๖. พระสุจินตเถระ ในอดีตชาติ ท่านได้ถวายข้าวใหม่แต่พระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ เป็นประธาน เพราะผลแห่งทานนั้น ท่านได้เสวยมนุษย์สมบัติและสวรรค์สมบัติหลายแสนชาติ ในชาตินี้ท่านได้บรรลุวิชา ๓ พร้อมด้วยคุณวิเศษ^{๔๓}

๗. พระเอกภินทปาทยิกาเถรี ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของสตรี เพราะว่าอดีตชาติขณะเป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าพันธุมะในนครพันธุมิตี ได้ทูลถวายขอร่าขานุญาตเพื่อถวายทานแด่พระผู้มีอินทริย์อันบรมแล้วรูปหนึ่ง เมื่อพระนางรับบาตรแล้วนิมนต์พระสมณะให้ฉันจนอิ่ม ด้วยข้าวทีละคนด้วยน้ำนมและน้ำส้ม ได้ทำของหอมและเครื่องไล่ทาเอาร่างแหเปิดตัว เอาผ้าเหลืองคลุมไว้และนึกถึงอารมณ์นี้ตลอดชีวิต เพราะผลแห่งทานนั้น พระนางได้เป็นพระอัครมเหสีของท้าวสักกวิเทวราช ๓๐ พระองค์ ได้สิ่งของที่พึงประสงค์ ได้เป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิ ๒๐ พระองค์^{๔๔}

๘. พระกัจจณิก ขาทยิกาเถรี ในอดีตชาติกับที่ ๙๒ ท่านได้ถวายภิกษาหารทัพพีหนึ่งแด่พระพุทธเจ้าพระนามว่าติสสะ เพราะผลแห่งทานนั้น พระเถรีไม่เคยเกิดในทุคติเลย เวียนเกิดเวียนตายอยู่ในเทวโลกเท่านั้น ในชาตินี้ท่านได้บรรลุวิชา ๓ พร้อมคุณวิเศษ^{๔๕}

๙. พระโมทกทยิกาเถรี ในอดีตชาติ ท่านได้เกิดเป็นสาวใช้ มีจิตเลื่อมใสมีใจยินดี มีเจตนาตั้งมั่น ได้ถวายข้าวต้ม ๓ มัด เพราะผลแห่งทานนั้น ท่านไม่เคยเกิดในทุคติเลย ในชาตินี้ได้บรรลุวิชา ๓ พร้อมด้วยคุณวิเศษ^{๔๖}

๑๐. พระสปริวาเถระ ในอดีตชาติ ท่านได้ถวายบิณฑบาตแด่พระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ เพราะผลแห่งทานนั้น ท่านไม่เคยเกิดในทุคติเลย ในชาตินี้ได้เป็นพระอรหันต์ พร้อมด้วยคุณวิเศษ^{๔๗}

๑๑. พระเอกสัญญาเถระ ในอดีตชาติท่านเคยถวายภิกษาทัพพีหนึ่ง แก่พระสาวกของพระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี ด้วยจิตเลื่อมใส เพราะผลแห่งทานนั้น ท่านไม่เคยเกิดในทุคติเลย ในชาตินี้ได้เป็นพระอรหันต์ พร้อมด้วยคุณวิเศษ^{๔๘}

^{๔๒} คุรยละเอียดใน ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๗๐ - ๑๘๓/๒๕ - ๒๗.

^{๔๓} คุรยละเอียดใน ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๐๗ - ๑๓๘/๔๗ - ๕๒.

^{๔๔} คุรยละเอียดใน ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๔๖ - ๕๘/๑๗๓ - ๑๗๕.

^{๔๕} คุรยละเอียดใน ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๖๐ - ๗๐/๓๗๕ - ๓๗๗.

^{๔๖} คุรยละเอียดใน ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๓๐ - ๓๖/๓๘๐.

^{๔๗} คุรยละเอียดใน ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๔๓ - ๔๘/๑๘๔ - ๑๘๕.

^{๔๘} คุรยละเอียดใน ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๑๘ - ๒๑/๒๑๘ - ๒๑๙.

๑๒. พระภิกษุทายกเถระ ในอดีตชาติ ท่ายเคยถวายภิกษาทัพพีหนึ่ง แก่พระสาวกของ พระพุทธเจ้าพระนามว่าสิทธัตถะ เพราะผลแห่งทานนั้น ท่านไม่เคยเกิดในทุคติเลย และได้เป็นพระเจ้า จักรพรรดิ ๗ ชาติ ในชาตินี้ได้เป็นพระอรหันต์ พร้อมด้วยคุณวิเศษ^{๔๙}

๑๓. พระปายาสทายกเถระ ในอดีตชาติท่านต้องการบวสรวงบุชายัญ จึงคดข้าวปายาส ใส่ถาดสำริดของตนแล้วไปสู่ป่าจิว เห็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี มีจิตเลื่อมใสจึงได้ถวายข้าวปายาส เพราะผลแห่งทานนั้น ท่านไม่เคยเกิดในทุคติเลย ท่านได้เกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้มีพละานุภาพมาก ใน ชาตินี้ท่านได้เป็นพระอรหันต์ พร้อมด้วยคุณวิเศษ^{๕๐}

๑๔. พระสัพพทายกเถระ ในอดีตชาติ ท่านได้ถวายอาหารแด่พระพุทธเจ้าพระนามว่าสุ เมธะ พร้อมด้วยพระอรหันต์ ๒๐๐,๐๐๐ องค์ เพราะผลแห่งทานนั้น ท่านไม่เคยเกิดในทุคติเลย รื่นรมย์อยู่ในเทวโลก ท่านได้เกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๑,๐๐๐ ชาติ ในชาตินี้ท่านได้เป็นพระอรหันต์ พร้อมด้วยคุณวิเศษ^{๕๑}

๑๕. พระชตุกัณณิกเถระ ในอดีตชาติ ท่านเป็นเศรษฐีกรุงหงสาวดี รื่นรมย์อยู่ด้วย กามคุณ ได้ถวายอาหารบิณฑบาต แด่พระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตระ พร้อมด้วยพระสงฆ์ ๑๐๐,๐๐๐ องค์ เพราะผลแห่งทานนั้น ท่านไม่เคยเกิดในทุคติเลย ท่านได้เกิดเป็นท้าวสักกะ ๖๔ ชาติ เกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๗๔ ชาติ เกิดเป็นพระเจ้าประเทศราชนับชาติไม่ถ้วน ในชาตินี้ ได้เกิดเป็น พระอรหันต์ พร้อมด้วยคุณวิเศษ^{๕๒}

สรุปได้ว่าจากตัวอย่างพระอรหันต์ที่กล่าวมานั้น ล้วนแต่ได้อานิสงส์จากการถวายข้าวเป็น ทาน และเป็นผู้มีความปรารถนาเป็นพระอรหันต์ เพราะความปรารถนานั้นจึงทำให้ตนเองได้รับ ความสำเร็จปรารถนา จากการถวายข้าวเป็นทานทั้งในอดีตชาติหรือปัจจุบันก็ตาม เพราะประโยชน์ ของการให้ข้าวเป็นทานนั้นมีอานิสงส์หลายประการ

๓.๓.๔ ขาวนากับอานิสงส์การถวายทาน

ขาวนากับอานิสงส์การถวายทาน เป็นการกล่าวถึงชีวิตขาวนาและคนยากจนเชื้อใจ เป็น ต้น ในสมัยพุทธกาล เมื่อได้ถวายทานกับพระมหาเถระผู้ออกจากนิโรธสมบัติ เพราะอานิสงส์แห่งการ ถวายทานนั้นได้รับตำแหน่งเศรษฐีประจำเมือง ผู้วิจยจะได้นำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

(๑) ขาวนาครอบครัวหนึ่ง สามิชื่อว่าปุณณะ ภรรยาชื่อว่าอุตตรา และมีลูกสาวอยู่คน หนึ่งชื่อว่าอุตตรา ซึ่งเป็นชื่อเดียวกันกับผู้เป็นแม่ ครอบครัวนี้เป็นครอบครัวที่ยากจน อาศัยการรับจ้าง

^{๔๙} รายละเอียดใน ข.อุป. (ไทย) ๓๒/๑ - ๖/๒๔๙ - ๒๕๐.

^{๕๐} รายละเอียดใน ข.อุป. (ไทย) ๓๒/๒๖ - ๓๒/๒๗๙ - ๒๘๐.

^{๕๑} รายละเอียดใน ข.อุป. (ไทย) ๓๒/๔๕๖ - ๔๘๓/๖๔๔ - ๖๔๘.

^{๕๒} รายละเอียดใน ข.อุป. (ไทย) ๓๒/๒๗๖ - ๓๒๙/๖๙๐ - ๖๙๗.

ทำนาเลี้ยงชีวิต เพราะความยากจนจึงทำให้นายปुณณะ และครอบครัวไม่มีโอกาสได้ไปเที่ยวเตร่ เหมือนกับครอบครัวอื่นๆ ชาวนาเชื่อว่าปุณณะในทุกๆ เช้าเขาผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวจะออกไปรับจ้าง ทำนาให้กับสมณะเศรษฐีผู้มีทรัพย์ โดยมีภรรยาผู้ชีวิตเป็นผู้คอยนำอาหารไปส่งให้ถึงทุ่งนา

ชาวนาเชื่อว่าปุณณะกำลังรับจ้างไถนาอยู่นั้น พระสารีบุตรเถระผู้ซึ่งออกจากนิโรธสมบัติใหม่ๆ พระเถระได้ตรวจดูว่า วันนี้เราจะไปส่งเคราะห์ใคร ปรากฏเห็นนายปุณณะเข้ามาในข่ายคือ ญาณของท่าน จึงได้เดินบิณฑบาตรผ่านมาทางนั้นเพื่ออนุเคราะห์ชาวนาคนนี้ ชาวนาเชื่อว่าปุณณะเมื่อเห็นพระสารีบุตรเถระยืนอยู่ตรงหน้าตัวเอง กุศลจิตเกิดขึ้นในใจของเขาพร้อมกับคิดว่า วันนี้พระผู้เป็นเจ้าของมาบิณฑบาตในที่ที่เราไถนา เป็นบุญเป็นกุศล เป็นโชคลาภ เป็นวาสนาของเรายิ่งนัก ที่จะได้ทำบุญใส่บาตรให้กับพระคุณเจ้า เพราะที่ผ่านมานั้น เรานี้ไม่มีโอกาสได้ทำบุญทำทานอะไรเลย เพราะเหตุนี้จึงทำให้เราเกิดมาแล้วทุกข์ยากลำบากขาดเงินทองเช่นนี้ ฉะนั้น วันนี้เราจะขอทำบุญกับพระคุณเจ้า แต่เราจะเอาอะไรทำบุญ ในเมื่อภรรยาของเรายังไม่มา นอกจากน้ำบ้วนปากและไม้สีฟันแล้ว เราคงไม่มีอะไรจะทำบุญ ฉะนั้น เราเอาน้ำบ้วนปากและไม้สีฟันถวายพระคุณเจ้า^{๕๓}

พระสารีบุตรเถระน้อมบาตรเข้าไปรับน้ำและไม้สีฟันที่ชาวนาเชื่อว่าปุณณะถวายแล้ว อนุโมทนา จากนั้นพระสารีบุตรตรวจด้วยญาณของท่าน และทราบว่ขณะนี้ภรรยาของนายปุณณะ กำลังนำอาหารมาส่งให้สามีของนาง พระเถระจึงออกเดินทางมุ่งหน้าไปสู่นครราชคฤห์ อันหนทางที่ภรรยาของนายปุณณะจะต้องเดินทางผ่านมาพอดี นางอุตตราได้พบกับพระเถระในระหว่างทางแล้ว ในใจคิดว่า บางคราวเมื่อไทยธรรมมี เรานี้ไม่ได้พบพระคุณเจ้า บางคราวไทยธรรมไม่มี เรานี้กลับได้พบพระคุณเจ้า แต่ในวันนี้เราได้พบพระคุณเจ้าและไทยธรรมของเราก็มี่ พระคุณเจ้าจะส่งเคราะห์เราหรือไม่หนอ นางอุตตราวางหมากับข้าวลงแล้วหมอบลงกราบพระเถระ พร้อมกับกล่าวว่า พระคุณเจ้าผู้เจริญ ท่านโปรดอย่าได้คิดว่าอาหารนี้เลวหรือประณีต ขอพระคุณเจ้าจงได้โปรดรับอาหารบิณฑบาตนี้ เพื่อส่งเคราะห์แก่ทาสผู้ยากไร้คนนี้ด้วยเถิด พระสารีบุตรเถระน้อมบาตรเข้าไปรับอาหาร เมื่อภรรยาของนายปุณณะเกลี่ยอาหารลงในบาตรได้เพียงครั้งเดียว พระเถระเอามือปิดฝาบาตร นางอุตตราจึงได้กล่าวว่า พระคุณเจ้าผู้เจริญ อาหารส่วนเดี่ยวนี้นี้ ข้าพเจ้าไม่สามารถทำให้เป็นสองส่วนได้ ท่านอย่าได้ส่งเคราะห์ข้าพเจ้าในโลกนี้ ขอพระคุณเจ้าจงส่งเคราะห์ฉันในโลกหน้าเถิด ดิฉันขอถวายอาหารบิณฑบาตส่วนนี้ทั้งหมดแด่พระคุณเจ้า จากนั้นนางเกลี่ยอาหารทั้งหมดลงในบาตรของพระเถระ แล้วตั้งความปรารถนาว่า ขอข้าพเจ้าพึงเป็นผู้มีส่วนแห่งธรรมที่พระคุณเจ้าได้เห็นแล้วด้วยเถิด พระสารีบุตรเถระกล่าวอนุโมทนาแก่นางว่า ขอความหวังความปรารถนา ที่ท่านหวังและปรารถนาแล้วนั้น จงสำเร็จ จงสำเร็จ จงสำเร็จทุกประการแล้วเดินจากไป

^{๕๓} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๘๘-๒๘๙.

นางถวายอาหารบิณฑบาตแด่พระเถระเสร็จแล้ว นางต้องรีบกลับไปยังบ้านเพื่อหุงข้าวมาให้ นายปुณณะใหม่อีกครั้ง ฝ่ายนายปุณณะไถนา^{๕๔} จนเหนื่อยล้ายังไม่เห็นภรรยาของตนมาซักทีหิวจนแทบไม่ไหวจึงได้ปล่อยโคไป จากนั้นนายปุณณะเข้าไปพักใต้ร่มไม้รอคอยภรรยานำอาหารมาส่ง ฝ่ายภรรยารู้สึกกระวนกระวายใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะกลัวว่านายปุณณะจะถือโทษโกรธนางที่นำอาหารมาให้ช้า หรือบางทีอาจจะทำร้ายนางก็ได้ หากว่าเป็นเช่นนั้นจริงๆ บุญที่เราทำไปแล้วนั้นจะไม่เกิดประโยชน์แก่เราอย่างแน่นอน ดังนั้น เมื่อนางมาถึงจึงรีบเอ่ยบอกสามีทันทีว่าท่านผู้เจริญ วันนี้ท่านอย่าได้ถือโทษโกรธข้าพเจ้าเลย ขอท่านจงทำจิตใจให้ผ่องใสสักวันหนึ่ง ท่านอย่าได้ทำกรรมที่ข้าพเจ้าทำแล้วนั้นให้ไร้ประโยชน์ วันนี้ข้าพเจ้าได้นำอาหารมาให้ท่านแต่เช้าตรู่ แต่ในระหว่างทางข้าพเจ้าได้พบกับพระสารีบุตรเถระจึงได้ถวายภัตส่วนนั้นแก่ท่าน จากนั้นข้าพเจ้ารีบกลับไปยังบ้านเพื่อหุงข้าวใหม่แล้วนำมาให้ท่าน ขอท่านจงทำจิตใจให้เลื่อมใสในผลทานอันนั้นด้วยเถิด นายปุณณะกล่าวกับภรรยาว่า นางผู้เจริญ เธอทำดีแล้วที่ได้ถวายทานแด่พระผู้เป็นเจ้าสารีบุตร เราไม่ถือโทษโกรธเธอหรอก แม้เราเองได้ถวายน้ำบัวบนปากและไม้สีฟันให้กับพระคุณเจ้าเช่นเดียวกัน สองสามีภรรยามีจิตเลื่อมใสในทานที่ตนได้กระทำไปแล้วนั้นจึงก่อให้เกิดความปิติเบิกบานใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าจากการไถนาบวกกับความหิว นายปุณณะจึงล้มตัวลงนอนโดยเอาศีรษะหนุนตักของภรรยาแล้วหลับไป

ใครก็ตามที่ได้ทำบุญกับพระผู้เป็นเจ้า ผู้ซึ่งออกจากนิโรธสมบัติใหม่ๆ บุคคลนั้นจะได้รับผลบุญมาก นายปุณณะนี้ก็เช่นเดียวกัน เมื่อเขาเผลอหลับไปเพราะความเหนื่อยล้าสักพักหนึ่งตื่นขึ้นมา จากนั้นเหลือบสายตามองไปที่ท้องนาที่ไถเอาไว้ ปรากฏว่าก้อนขี้ไถเหล่านั้นได้กลายเป็นทองคำเต็มทุ่งนา เขาไม่เชื่อสายตาตัวเองและไม่มั่นใจเลยว่า สิ่งที่เห็นนั้นมันคือความจริง จึงได้เอ่ยบอกกับภรรยาว่า นางผู้เจริญ สงสัยเรานี้จะเหนื่อยล้าและหิวมากจนเกินไปแน่ ตาจึงได้พรมัวเช่นนี้ เธอช่วยดูหน่อยว่า ก้อนขี้ไถนั้นเป็นดิน หรือเป็นทองคำกันแน่ ภรรยาของเขามองไปที่ท้องนาแล้วบอกกับสามีว่า ท่านผู้เจริญ ก้อนขี้ไถเหล่านั้นเป็นทองคำจริงๆ ไม่ใช่ก้อนดิน ตาของท่านมิได้พรมัวแต่ประการใด สองสามีภรรยาพากันเดินลงไปที่ท้องนา จากนั้นก็หยิบก้อนทองคำขึ้นมาดู พร้อมกับอุทานด้วยความเบิกบานใจว่า อัศจรรย์จริง ไทยธรรมที่เราถวายแล้วแด่พระสารีบุตรเถระ ได้ผลดกออกผลให้เราในวันนี้ น่าอัศจรรย์จริงหนอ แต่เราจะขนทรัพย์เหล่านี้ไปไม่ได้ เพราะว่าทรัพย์ในดินสินในน้ำทั้งหมดเป็นของพระราชา ไม่ใช่ของเรา ฉะนั้น เราควรที่จะนำเรื่องนี้ไปกราบทูลให้พระองค์ทรงทราบ นายปุณณะและภรรยาจึงพากันเอาทองคำส่วนหนึ่งใส่ลงในภาตภาชนะเข้าเฝ้าพระราชา พร้อมกับทูลเล่าเรื่องราวทั้งหมดให้พระองค์ทรงทราบ และได้ทูลขอให้พระราชานี้ส่งเสนาอำมาตย์ไปขนเอาทองคำเหล่านั้นมาเก็บไว้ในคลังหลวง

^{๕๔} รายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๒/๒๕๕-๒๕๓.

พระราชทรงคิดว่า ทองคำเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะบุญของนายปुณณะ ฉะนั้น ควรที่จะเป็นของเขาเพียงผู้เดียว จากนั้นพระองค์จึงทรงมอบทองคำเหล่านั้นทั้งหมดให้กับนายปุณณะ พร้อมกับพระราชทานที่ดินให้แก่เขา และทรงแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งแห่งเศรษฐีประจำเมือง ปุณณะเศรษฐีเมื่อมีที่ดินเป็นของตัวเองแล้ว จัดแจงปลูกบ้านเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย ครั้นสร้างเสร็จแล้ว ปุณณะเศรษฐีได้ประกอบพิธีขึ้นบ้านใหม่โดยนิมนต์พระภิกษุสงฆ์อันมีพระพุทธเจ้าทรงเป็นประมุขมาฉันภัตตาหารที่บ้าน เมื่อเสร็จภัตกิจแล้ว พระพุทธองค์ได้ทรงอนุโมทนา และทรงแสดงอนุพุทธานุภาพให้แก่ปุณณะเศรษฐีพร้อมภรรยาและนางอุตตราพัง เมื่อจบพระธรรมเทศนา ทั้งสามคนได้บรรลุพระโสดาบัน^{๕๕}

สรุปความว่า บุคคลใดก็ตามที่ถวายทานแก่พระเถระผู้ออกจากนิโรธสมบัติ บุคคลนั้นย่อมได้รับอานิสงส์แห่งการถวายทานนั้นอย่างมาก

(๒) คนยากจนคนหนึ่งชื่อว่ามหาทุคตะ แปลว่า ผู้ที่ยากจนสิ้นไร้อย่างที่สุด นายทุคตะคนนี้เป็นขอทาน วันๆ คอยแต่จะรับอาหารจากคนรวย หรือไม่ก็ไปรอรับอาหารจากพระที่กุฏิวัดเพื่อประทังชีวิตเท่านั้น วันหนึ่งนายทุคตะ ได้เห็นคนเขาพากันนิมนต์พระคนละสิบลูบ ยี่สิบลูบ บางคนก็เป็นร้อยๆ ลูบ ไปฉันอาหารที่บ้านเกิดความแปลกใจ จึงได้สอบถามกับบัณฑิตที่มาชวนให้ไปทำบุญ หลังจากนั้นได้รับคำแนะนำจากบัณฑิตผู้เป็นผู้จัดการงานทำบุญใหญ่นี้ว่า ตนเองควรจะทำบุญทำทานบ้าง เพื่อที่ในปัจจุบันชาติ และภพชาติต่อไปจะได้ไม่ยากจนแบบนี้ เมื่อนายทุคตะเข้าใจถึงคำแนะนำแล้วจึงเกิดความอยากทำบุญกับเขาบ้างจึงได้ไปจองพระไว้รูปหนึ่ง กับบัณฑิตหนุ่มผู้จัดการพระที่มาชวนภรรยาของตนไปรับจ้างเศรษฐีเพื่อที่จะเอาค่าแรงที่ได้ไปทำบุญในวันรุ่งขึ้น ในขณะที่ไปรับจ้าง นายทุคตะและภรรยามีความขยันขันแข็งรีบเร่งมาก เศรษฐีนายจ้างเกิดความชอบใจเลยเพิ่มค่าจ้างให้เป็นสองเท่า และยังได้รู้ว่่านายทุคตะจะเอาเงินค่าจ้างไปทำบุญยังดีใจและขออนุโมทนาบุญด้วย หลังจากได้ค่าจ้างแล้วทั้งนายทุคตะกับภรรยาพากันตระเตรียมอาหารเพื่อถวายพระด้วยความยินดีเป็นที่สุด

นายทุคตะรีบตื่นแต่เช้าไปถามผู้จัดการในการทำบุญว่าจองพระรูปไหนเอาไว้ให้ตน จะได้นิมนต์ไปฉันที่บ้านได้ทันเวลา ผู้จัดการบอกว่าลืมนัดบัญชีเอาไว้ เพราะนายทุคตะนิมนต์พระแค่รูปเดียวเท่านั้นเลยไม่ได้จดไว้ นายทุคตะเสียใจแล้วร้องไห้เสียใจกล่าวว่า ท่านเป็นคนชวนผมมาให้ทำบุญผมไปรับจ้างหาเงินมาด้วยความเหนื่อยยาก ตระเตรียมอาหารสุดความสามารถแล้วท่านไม่มีพระจะให้ผมได้อย่างไร ผู้จัดการคิดหาทางออกให้ที่ยังเหลือคือพระกัศสปะพุทธเจ้าผู้เป็นประมุขแห่งสงฆ์ทั้งหลายยังไม่มีใครนิมนต์พระองค์ ธรรมดาพระพุทธเจ้าทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อคนยากไร้อยู่แล้วท่านรีบไปนิมนต์พระองค์เองเถิด นายทุคตะรีบไปที่พระคันธกุฎีของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทราบด้วยญาณจากการตรวจดูสัตว์โลก ณ เวลาใกล้รุ่งอยู่แล้วว่านายทุคตะจะมาหาแม้จะมีเหล่ากษัตริย์หรือมหาเศรษฐีในเมืองมารอนิมนต์พระองค์อยู่มากมาย คนเหล่านั้นก็ไม่ได้รับบาตรของพระองค์ นาย

^{๕๕} พ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๘๗/๒๙๓.

ทศะรับบาตรของพระองค์ได้ ทันทีที่พระพุทเจ้าทรงก้าวเท้าออกมาจากพระคันธกุฎี ที่สำคัญคือ แม่เหล่านักรักรัหรือเศรษฐีจะขอประมุขบาตรด้วยราคาเท่าไรนายทศะไม่ยอมขายรับอุ้มบาตรเดินนำพระพุทองค์ไปที่กระท่อมของตนเอง จนเรื่องร้อนถึงท่านเจ้าสักระเวราชได้จำแลงกายปลอมตัวเป็นพ่อครัวฝีมือเยี่ยมมาช่วยทำกับข้าวไว้คอยถวายให้พระพุทองค์

หลังจากพระพุทองค์เสวยเสร็จได้ประทานโอวาทแก่นายทศะเรื่องผลแห่งการให้ทาน แล้วเสด็จกลับไปพระอาราม นายทศะถือบาตรกลับไปวัดด้วยบอกให้ภรรยา นั่งรอที่บ้าน พอนายทศะกลับมาบ้านกลับพบว่า ไม่มีที่จะให้ตนเองอยู่เสียแล้วเพราะเต็มไปด้วยแก้วรัตนทั้ง ๗ ประการ เป็นที่อัศจรรย์ใจของคนในเมืองมาก โดยเข้าใจกันว่าเป็นเพราะได้อานิสงส์แห่งการให้ถวายทานแด่พระพุทเจ้า นายทศะไม่รู้จะอย่างไรกับทรัพย์มากมายขนาดนี้ จึงนำเรื่องไปกราบทูลพระราชา พระราชาสั่งให้คนเอาเกวียนสักพันเล่มมาขนไปกองไว้ที่หน้าพระลาน แล้วตรัสถามว่ามีใครบ้างที่มีทรัพย์สินมากมายในเมืองแห่งนี้บ้าง เมื่อไม่มีใครมีทรัพย์มากเท่ากับนายทศะ พระราชาจึงได้สถาปนาเขาให้เป็นเศรษฐีประจำเมืองต่อไป

ทศะเศรษฐีนั้นใจในสำนึกเสมอว่า การที่ได้ทรัพย์ร่ำรวยมากมายถึงขนาดนี้ได้มาเพราะการทำบุญทำทาน เขาจึงไม่ประมาทในชีวิตและไม่ประมาทในการทำบุญด้วย เมื่อสิ้นชีวิตจากภพชาตินั้นแล้วได้มาเกิดอยู่เป็นบุตรในตระกูลผู้ปู้ญฐานพระสารีบุตร อัครสาวกเบื้องขวาของพระสมเด็จเจ้าพระสัมมาสัมพุทเจ้าองค์ปัจจุบัน และได้ชื่อว่าบัณฑิต อันเป็นชาติสุดท้าย เพราะภายหลังได้อุปสมบทเป็นสามเณรไม่นาน สามเณรบัณฑิตก็ได้บรรลุอรหันต์^{๕๖}

สรุปความว่า บุคคลใดก็ตามที่ถวายทานแด่พระพุทเจ้า บุคคลนั้นย่อมได้รับอานิสงส์แห่งการถวายทานนั้นอย่างมากเช่นกัน

๓.๔ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตข้าว

หลักธรรมที่เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตของเกษตรกรที่เป็นชาวนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น แบ่งเป็นหลักธรรมเพื่อความเจริญในอาชีพชาวนา หลักธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จในอาชีพ หลักธรรมที่ส่งเสริมอนุรักษ์กับสิ่งแวดล้อมของชาวนา และหลักธรรมสำหรับการพึ่งตนเองของชาวนา ซึ่งทั้งหลายเหล่านี้ชาวนาพยายามให้ได้ผลผลิตสูงสุด ได้แก่

๓.๔.๑ อิทธิบาท ๔

ในมุมมองของพระพุทธศาสนาแล้ว ความสำเร็จในทุกอาชีพรวมถึงอาชีพการปลูกข้าวหรือชาวนา ที่เหน็ดเหนื่อยยากลำบาก ต่างก็ต้องมีหลักยึดทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นหลักให้เกิดความมุ่งมั่นทำงานให้ประสบผลสำเร็จ นั่นคือ หลักธรรมของอิทธิบาทธรรมนั่นเอง

^{๕๖} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๕๔๖-๕๔๗.

อาชีพขวนาเป็นอาชีพที่ต้องใช้ความอดทนเป็นอย่างยิ่งเพราะการทำงานนั้นมีความลำบากมากกว่าอาชีพอื่นๆ ฉะนั้น เกษตรกรที่เป็นขวนาควรมีหลักธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จในอาชีพขวนาของตน ในพระไตรปิฎกมีพุทธพจน์ว่า

ในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรคตอนหนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือคนเดียวแสดงเป็นหลายคนได้ หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้ ฯลฯ ใช้อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้ นี้เรียกว่า อิทธิ ส่วนตัวว่าอิทธิบาท คือมรรคใด ปฏิบัติใดเป็นไปเพื่อให้ฤทธิ์ เพื่อได้เฉพาะซึ่งฤทธิ์นี้เรียกว่า อิทธิบาท”^{๕๗}

อิทธิบาท คือ เหตุแห่งความสำเร็จ ๔ อย่าง กล่าวว่ “จตตาริ อิทธิบาท” คือ ฉันทอิทธิบาท วิริยอิทธิบาท จิตตอิทธิบาท และวิมังสาอิทธิบาท ดังนั้น หลักความสำเร็จปฏิบัติตามหลักธรรมที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการที่เรียกว่า อิทธิบาท ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ

๑. ฉันทะ : รักงาน (การเห็นคุณค่า ความรัก ความพอใจ) คือมีใจรัก พอใจจะทำในสิ่งนั้นด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดี มิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จ หรือเพียงเพื่อต้องการรางวัลหรือของตอบแทน

๒. วิริยะ : สู้งาน (ความเพียร เพิ่มเป็นความท้าทาย ใจสู้ ขยัน) คือ พากเพียรทำ ขยันหมั่นประกอบหมั่นขยันทำสิ่งนั้นๆ ด้วยความเข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ท้อถอย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ

๓. จิตตะ : ใส่ใจงาน (ความคิด อุทิศตัวต่องาน ใจจดจ่อ จริงจัง) คือ เอาใจใส่ใฝ่ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำอยู่และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตให้ฟุ้งซ่าน เลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

๔. วิมังสา^{๕๘} : ทำงานด้วยปัญญา (ไตร่ตรอง พิสูจน์ ทดสอบ ตรวจสอบ ปรับปรุงแก้ไข) หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตรา หาเหตุผล และตรวจสอบข้อบกพร่องในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัดผล คิดหาวิธีแก้ไข ปรับปรุง เป็นต้น เพื่อจัดการกระทำการนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

สรุปความว่า เกษตรกรที่เป็นขวนาควรรู้หลักธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จ^{๕๙}ในอาชีพของตน คือ อิทธิบาท ๔ เพื่อให้ถึงความสำเร็จในการทำงานของตนเอง เป็นเรื่องง่ายๆ ใกล้ตัว

^{๕๗} ส.ม.(ไทย) ๑๙/๘๔๑/๔๒๐.

^{๕๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๑๙๘.

^{๕๙} นายกนก จันทร์ขจร, **คู่มือวัฒนธรรมวิถีชีวิตไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พิศิษฐ์การพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๒๘๑.

หากขวานนำอิทธิบาท ๔ มาใช้ในการทำนา รั้งงานที่ทำ ขยันทำงาน รับผิดชอบงาน และรู้จัก ไตร่ตรองให้ถี่ถ้วนจะประสบความสำเร็จในการผลิตข้าวให้ได้ผลดี มีคุณภาพที่ดี

๓.๔.๒ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์

เป็นการกล่าวถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวนา ชาวนา ถือเป็นกระดูกสันหลังของชาติ สร้างความมั่นคงทางด้านอาหารและทางด้านเศรษฐกิจของประเทศ โดยที่ประเทศไทยมีการส่งออกข้าวไปยังต่างประเทศ ชาวนาพยายามผลิตให้ได้ผลผลิตสูงสุด ชาวนาในเมืองไทยส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ ดังนั้น จึงนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการดำเนินชีวิตที่เรียกว่า หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ หรือประโยชน์ที่จะบรรลุถึงได้ในปัจจุบัน ๔ ประการ คือ

๑. อุฏฐานสัมปทา หมายถึง ชาวนามีความถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการประกอบกิจ คือ การทำนาในหน้าที่ของตน

๒. อารักขสัมปทา หมายถึง ชาวนามีความถึงพร้อมด้วยการรักษา ได้แก่ การรู้จักรักษา ทรัพย์สินที่แสวงหาได้จากการทำนา โดยการปฏิบัติตามหลักข้อที่ ๑.๑

๓. กัลป์ยาณมิตตตา หมายถึง ชาวนามีเพื่อนเป็นคนดี ซึ่งได้แก่ การคบเพื่อนที่เป็นคนดี เป็นมิตร

๔. สมชีวิตา^{๖๐} หมายถึง ชาวนามีการเลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลัง ทรัพย์สินที่หาได้จากการทำนา ไม่ตระหนี่จนไม่ได้รับประโยชน์จากทรัพย์สิน และไม่สุรุ่ยสุร่าย จนมีรายได้ไม่พอกับการใช้จ่ายของตน

หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ทั้ง ๔ นี้ เป็นหลักธรรมที่ชาวนาซึ่งมุ่งหวังความมั่งคั่งทางอาชีพและเศรษฐกิจด้านการผลิตอาหารจะต้องถือเป็นนโยบายส่งเสริมให้มีขึ้นให้ได้ เพราะความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของรัฐ หรือประเทศ ย่อมเกิดจากความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของประชาชน ซึ่งมีชาวนาเป็นต้น หากชาวนาในประเทศขัดสนยากจน รัฐจะมีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจไปไม่ได้ การส่งเสริมชาวนาให้มีความขยันด้วยการหลีกเลี่ยงความเกียจคร้าน โดยยกเหตุต่างๆ เป็นข้ออ้าง ผลัดวันประกันพรุ่ง ไม่ทำการงาน ทรัพย์สินใหม่ก็ไม่เกิด ทรัพย์สินเก่าที่มีอยู่ก็หมดไป คือ อ้างไปได้ทั้ง ๖ ประการว่า

๑. มักอ้างว่าหนาวเกินไป แล้วไม่ทำการงาน
๒. มักอ้างว่าร้อนเกินไป แล้วไม่ทำการงาน
๓. มักอ้างว่าเวลาเย็นเกินไป แล้วไม่ทำการงาน
๔. มักอ้างว่าเวลายังเช้าเกินไป แล้วไม่ทำการงาน
๕. มักอ้างว่าหิวเกินไป แล้วไม่ทำการงาน

^{๖๐} ๐ง.อุฎฐ. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

๖. มักอ้างว่ากระหายเกินไป แล้วไม่ทำงาน^{๖๑}

ถ้าชวานาคนใดมักมัวเมามัวสุมอยู่ในความเกียจคร้านดังกล่าวข้างต้น คนนั้นจะพบแต่ความเสื่อมความพินาศหายนะ โดยไม่ต้องสงสัย และหากชวานาคนใดต้องการให้ตนเองและครอบครัวรวมทั้งสังคมมีความเจริญรุ่งเรือง มีความสุข ก็ควรละเว้นอบายมุขทั้ง ๖ ประการ เหล่านั้นเสีย ตั้งหน้าทำมาหากินโดยสุจริต ด้วยความขยันหมั่นเพียร ให้การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ชวานาผู้นั้นก็จะมีแต่ความสุขความเจริญแน่นอน

ในอรรถาธิบายสูตร พระสูตรว่าด้วยกิจรับตัวของชวานาและภิกษุ ท่านได้อธิบายถึงชวานาเหมือนข้าวตั้งรวง คือ เราประพฤติปฏิบัติไปแล้วย่อมได้รับผลประโยชน์ เหมือนชวานาปลูกข้าว ปลูกข้าวตั้งแต่การไถตะ ไถคราด ไถหว่าน จนกระทั่งข้าวเจริญเติบโต มีน้ำหล่อเลี้ยง พ้นจากอันตราย จากปูและปลาเป็นต้นแล้ว โตขึ้นตามกำหนด ข้าวนั้นตั้งท้องเรียกว่า ผลิผล ออกรวงและหุงได้^{๖๒} เรียกว่า ผลิผล จนกระทั่งเก็บเกี่ยวเอามานวดเอามาสี มาเป็นข้าวสารรับประทาน ท่านเปรียบเทียบ เราปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารแล้วได้ผลอันเกิดจากพืชพันธุ์ธัญญาหารนั้นให้ประโยชน์กับเกษตรกรที่เป็นชวานาโดยรวม

ชวานาเมื่อหาทรัพย์มาได้จากการทำมาแล้วหลักการในขั้นถัดไปคือ ขึ้นแจงจัดสรรทรัพย์ คือ เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้ว ก็ต้องรู้จักจัดสรรทรัพย์นั้นโดยถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วน ที่เรียกว่า โภควิภาค ๒ อย่าง คือ

(๑) ชวานาควรแสวงหา หรือกระบวนการผลิต โดยมีหลักการที่เน้นว่าให้การแสวงหาทรัพย์จากการทำนานั้นให้เป็นไปโดยชอบธรรมไม่กดขี่ข่มเหงกันและเป็นไปด้วยความขยันหมั่นเพียร และความฉลาดในการจัดสรรดำเนินการเกี่ยวกับทรัพย์สินนั้น ๆ

(๒) ชวานาควรเก็บออม หรือ การเก็บรักษา ตลอดถึงการสะสมทุน ประกอบด้วยเก็บออมให้เป็นทุนในการประกอบอาชีพทำนาและเก็บออมไว้ในคราวจำเป็น และเป็นทุนสำหรับไว้สงเคราะห์ บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม

(๓) ชวานาควรใช้จ่าย เป็นการใช้จ่ายเพื่อเลี้ยงตนเอง เลี้ยงดูบุคคลที่รับผิดชอบ การแบ่งปันเผื่อแผ่แก่มิตรสหายหรือกิจกรรมทางสังคมและใช้จ่ายในการทำความดี และบำเพ็ญประโยชน์แก่สาธารณะ

(๔) ชวานาควรมีความสัมพันธ์กับชีวิตอื่น โดยเฉพาะด้านจิตใจ เช่น ไม่ลุ่มหลงมัวเมา ไม่หวั่นกลัวเป็นทุกข์รู้จักบริโภคทรัพย์อย่างรู้เท่าทันความจริง สามารถรักษาอิสรภาพของชีวิตไว้ได้ไม่ตกเป็นทาสของทรัพย์สมบัติ และทำให้ทรัพย์สมบัตินั้นเป็นปัจจัยหรือเป็นฐานให้เกิดความพร้อม

^{๖๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๕/๒๐๕.

^{๖๒} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๙๓/๓๒๔.

ในการที่จะพัฒนาชีวิตให้ดียิ่งขึ้นไป หรือใช้เป็นเครื่องช่วยทำให้เกิดความพร้อมในการที่จะพัฒนา ศักยภาพของตน^{๖๓}

๓.๔.๓ สัมมาอาชีวะ

ชาวนามกับสัมมาอาชีวะหลักธรรมข้อนี้ในพระพุทธศาสนา เพื่อความเจริญของวิถีชีวิตของ เกษตรกรในการดำเนินชีวิต คือ สัมมาอาชีวะ ซึ่งแปลว่า การเลี้ยงชีวิต ซึ่งเป็น ๑ ในอริยมรรคมีองค์ ๘ เรียกอีกชื่อว่า มัชฌิมาปฏิปทา^{๖๔} ทางสายกลาง ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึงคุณธรรม ๘ ประการ คือ^{๖๕}

๑. สัมมาทิฐิ	ความเห็นชอบ
๒. สัมมาสังกัปปะ	ความดำริชอบ
๓. สัมมาวาจา	การพูดชอบ
๔. สัมมากัมมันตะ	การกระทำชอบ
๕. สัมมาอาชีวะ	การเลี้ยงชีพชอบ
๖. สัมมาวายามะ	ความเพียรชอบ
๗. สัมมาสติ	ความระลึกชอบ
๘. สัมมาสมาธิ	ความตั้งมั่นชอบ

เมื่อชาวนามมีหลักธรรม คือ สัมมาอาชีวะ คือ มีการทำมาหากิน มีหน้าที่การงาน เพื่อหา รายได้ประทังชีวิต เลี้ยงครอบครัว โดยชาวนามหรืออาชีพที่ต้องใช้กำลังกาย ต้องใช้วาจาในการทำงาน สนทนากันระหว่างทำนา มีการช่วยเหลือกันในการทำนาที่เรียกว่า “ลงแขก”^{๖๖} คือการทำนาใช้ แรงงานช่วยกันทำนาทุกขั้นตอน หลักธรรมในข้อนี้ชาวนามควรมีเพราะเป็นการประกอบอาชีพที่สุจริต ถึงแม้จะเหน็ดเหนื่อยเพียงใด แต่ก็ทำเพื่อการดำรงชีพ

๓.๔.๔ ชาวนามกับฆราวาสธรรม ๔

ชาวนามกับฆราวาสธรรม ๔ เป็นการกล่าวถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกับ เกษตรกรที่เป็นชาวนาม โดยจำแนกออกเป็นชาวนามกับฆราวาสธรรม ๔ เป็นกรอบในการวิจัย ผู้วิจัย จะได้นำเสนอตามลำดับต่อไปนี้

^{๖๓} Mediacenter, พระพุทธรูปศาสนากับเศรษฐกิจพอเพียง, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://mediacenter.mcu.ac.th/data/caipyo/m6/web/pawat/p17.php>, [๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐].

^{๖๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๑.

^{๖๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๑.

^{๖๖} รศ.ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, วัฒนธรรมหมู่บ้าน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๙๓.

ชาวนา จำเป็นต้องมีหลักธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จในอาชีพชาวนาของตน ในพระพุทธานุญาตกล่าวที่ว่า ที่ใดมีรัก ที่นั่นมีทุกข์^{๖๗} ซึ่งอาจตีความหมายคำว่า ความรัก คือ ความทุกข์ แต่อย่างไรก็ดี ในหลักคำสอนของพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธให้คนไร้ความรัก แต่ในทางตรงกันข้ามก็มีหลักธรรมที่สอนให้คนรักกันอย่างมีศีลธรรม ปฏิบัติตนอย่างผู้ที่เจริญแล้ว และครองเรือนอย่างมีคุณค่า มีหลักธรรมในหัวใจ ซึ่งหลักธรรมที่ใช้ในการปฏิบัติตนสำหรับทุกคนที่มีความรัก คือ ฆราวาสธรรม ๔ ประการ จะสอนให้คนเรารู้จักการดำเนินชีวิตทางโลกอย่างผู้ประสบความสำเร็จซึ่งฆราวาสธรรม ประกอบด้วย ๒ คำคือ

(๑) ฆราวาส แปลว่า ผู้ดำเนินชีวิตในทางโลก ผู้ครองเรือน

(๒) ธรรม แปลว่า ความถูกต้อง ความดีงาม นิสัยที่ดีงาม

ฆราวาสธรรม ประกอบด้วยธรรมะ ๔ ประการ คือ สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะ โดยหลักธรรม ๔ ประการนี้ มีความสำคัญต่อการสร้างตัวของฆราวาสมาก

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกระบุว่า พระพุทธองค์ทรงให้เหล่าสาวกของพระองค์ไปถามผู้รู้ท่านอื่นๆ ว่า มีสิ่งใดในโลกนี้ที่สร้างเกียรติยศให้คนเราได้เท่ากับการมีสัจจะหรือไม่ มีสิ่งใดในโลกนี้ที่สร้างปัญญาให้คนเราได้เท่ากับการมีทมะหรือไม่ มีสิ่งใดในโลกนี้ที่สร้างทรัพย์สมบัติให้คนเราได้เท่ากับการมีขันติหรือไม่ และมีสิ่งใดในโลกนี้ที่สร้างหมู่มิตรให้คนเราได้เท่ากับการมีจาคะหรือไม่

พระพุทธองค์ทรงให้สาวกของพระองค์ไปถามผู้รู้อื่นๆ อย่างนี้ เป็นเครื่องยืนยันอย่างยิ่งว่าไม่มีธรรมะใดๆ ที่จะใช้สร้างตัวให้ประสบความสำเร็จได้ยิ่งว่าธรรมะอันประเสริฐ ๔ ประการนี้ ดังนั้นแล้ว หากบุคคลต้องการที่จะประสบความสำเร็จทั้งในชีวิตการงาน ตำแหน่ง ฐานะ และความรัก เขาผู้นั้นต้องสร้าง สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะให้เกิดขึ้นกับตน ตามหลักฆราวาสธรรม ๔ ยิ่งถ้าสร้างและพัฒนาตัวเองจนเป็นคุณสมบัติขั้นพื้นฐานประจำตนได้นั้น จะทำให้สามารถสร้างเกียรติยศ สร้างปัญญา สร้างทรัพย์สมบัติ และสร้างหมู่ญาติมิตรให้เกิดขึ้นได้สำเร็จด้วยกำลังความเพียรของตน

หลักธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จในอาชีพของเกษตรกรที่เป็นชาวนาคือ ฆราวาสธรรม ๔^{๖๘} มีประโยชน์อนเนกอนันต์ดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

(๑) สัจจะ^{๖๙} แปลว่า จริง ตรง แท้ เป็นหลักความซื่อสัตย์ ชาวนาควรมีความจริงใจต่อคนที่เรารัก ซึ่งธรรมชาติของคนเรานั้นย่อมต้องการความจริงใจ หากไม่มีความจริงใจให้กัน อีกฝ่ายหนึ่งต้องรู้ตัวแน่ๆ บางคนไม่ค่อยสนิทกันยังรู้เลยว่าคนอื่นไม่จริงใจกับตนเอง ดังนั้น การคบหาสมาคมระหว่างบุคคลในสังคมไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใด จำเป็นต้องมีหลักธรรมสัจจะขื่อน้อยด้วยเสมอ แต่การมีความจริงใจอย่างเดียวโดยไม่แสดงออกยังไม่พอ การแสดงออกซึ่งความซื่อสัตย์สุจริต เหมือนมีโล่กำบัง

^{๖๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๔/๓๕๔.

^{๖๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๓.

^{๖๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๔/๓๕๔.

ทำสิ่งใดจะประสบแต่ความสำเร็จ^{๗๐} และความจริงใจต่อบุคคลที่เรารู้จัก จะทำให้เป็นรากฐานสำคัญที่สืบสานความสัมพันธ์ระหว่างกัน ซึ่งหากมีความจริงใจและซื่อสัตย์ ความสัมพันธ์ต่อกันจะสามารถสานต่อสัมพันธ์กันในระยะยาวได้ต่อไป

ฉะนั้น ขาวนามีความจริงใจต่อผู้อื่น เขาจะได้รับความจริงใจกลับมานั่นเอง สัจจะแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑) อานิสงส์ของการมีสัจจะ ได้แก่ เป็นคนมีความรับผิดชอบ เป็นคนหนักแน่นมั่นคง ชีวิตและหน้าที่การงานมีความเจริญก้าวหน้า มีคนเคารพยกย่อง มีคนเชื่อถือและเกรงใจ มีคนรักใคร่นิยม พบเจอกับรักแท้ มีเกียรติ มียศ มีชื่อเสียง เป็นต้น

๒) โทษของการขาดสัจจะ ได้แก่ ไม่มีความรับผิดชอบ เป็นคนเหลวไหล ไร้ความสามารถในการทำงาน ชีวิตพบแต่ความตกต่ำ ไร้คนรักจริง มีแต่คนดูถูก ไร้คนเชื่อถือ ไร้ความเจริญรุ่งเรืองในหน้าที่การงาน มียศ เสื่อมยศ มีลาภ เสื่อมลาภ^{๗๑} เป็นต้น

(๒) ทมะ^{๗๒} แปลว่า การข่มใจ การปรับตัว ฝึกตน ขาวนาควรมีการข่มจิต และรักษาใจ มีความหมายไปในทางการรู้จักบังคับควบคุมอารมณ์ของตนเอง^{๗๓} หลักธรรมคือทมะนี้ หากคนใดมีสูงจะควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ดี หากใครมีต่ำจะมีปัญหาด้านการควบคุมอารมณ์ของตนเอง เรียกว่าง่าย ๆ ว่ามีความอดทนต่อนั่นเอง ซึ่งการอยู่ร่วมกันในสังคม หรืออยู่กับคนที่เรารักนั้น เราต้องปรับตัว เข้าหาเขาและเขาต้องปรับตัวเข้าหาเรา ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแข็งขึ้น ไม่ยอมเข้าใจและปรับตัวเข้าหากัน จะทำให้ชีวิตรักหรือชีวิตคู่ไม่สมหวังดังตั้งใจ

หลักธรรมคือทมะนี้^{๗๔} จึงเป็นการฝึกข่มใจระงับความรู้สึกต่อเหตุบกพร่องของกันและกัน พูดง่าย ๆ ว่า รู้จักทนกันให้ได้ รู้จักยอมรับในความต่างของกันและกัน รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตน รู้จักแก้ไขข้อบกพร่อง ปรับนิสัยและอัธยาศัยให้กลมกลืนประสานเข้าหากันได้ ไม่เป็นเอาแต่ใจตนเอง หรือดื้อรั้นเอาอารมณ์ของตนเป็นใหญ่โดยไม่สนใจอีกฝ่ายเลย การมีทมะเพื่อที่จะทำให้เรายอมรับในข้อบกพร่องของคนรักของเราหรือผู้อื่นได้ รวมทั้งจุดเด่น จุดดีของเขาด้วย หลักอันแท้จริงของทมะ คือการใช้สติและปัญญาในการตัดสินใจ ควบคุมจิตใจ ในการทำความเข้าใจคนที่เรารัก รวมถึงเข้าใจถึงความเป็นไปอันแท้จริงของโลกนี้ด้วย หากเราไม่มีธรรมะข้อนี้ เท่ากับว่าเราเป็นคนที่ขาดการใช้สติปัญญาในการพิจารณาเรื่องต่างๆ ซึ่งผลร้ายของการปล่อยให้อารมณ์ หรือข้อบกพร่องที่มีมาควบคุมเราได้นั้น จะกลายเป็นเหตุให้เราแตกแยกความสามัคคีกับคนที่เรารัก หรือกับผู้อื่น การที่ไม่

^{๗๐} นายกนก จันทร์ขจร, คู่มือวัฒนธรรม วิถีชีวิตไทย, หน้า ๓๐๒

^{๗๑} อ.จตุก.อ. (ไทย) ๒/๒๔/๓๐๘.

^{๗๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๔/๓๕๔.

^{๗๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๔.

^{๗๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๔/๓๕๔.

สามัคคี หรือไม่ลงรอยกันเป็นแค่อาการเบื้องต้นของการที่เรามีหลักธรรมคือ ทมะ ต่ำ ความแตกร้าวจะทำลายชีวิตคู่ให้แตกขาดจากกัน

เมื่อทุกคนต่างรู้ว่าไม่มีใครที่จะสมบูรณ์แบบไปหมดทุกอย่าง ทุกคนต้องเข้าใจในข้อด้อยและข้อเด่นของผู้อื่น เมื่อเข้าใจผู้อื่นแล้วจึงจะเป็นผู้ที่สามารถได้รับความเข้าใจจากคนที่เรารัก หรือคนอื่น ๆ ได้เช่นกัน ซึ่งหลักธรรมข้อนี้นั้น เหมือนเช่นข้ออื่นๆ คืออาจจะดูจับต้องยากสักหน่อย แต่ถ้าเราพยายามฝึกหัดควบคุมใจของตนทีละน้อย ให้เป็นผู้บังคับควบคุมอารมณ์และจิตใจของตนเอง ให้ทำใจกับปัญหาและความแตกต่างที่เกิดขึ้น เราจะเป็นผู้หนึ่งที่ได้ผลดีแห่งความสุขสมหวังในรักจากหลักธรรมในข้อนี้ หลักธรรมคือทมะนี้แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑) อานิสสของการมีทมะ ได้แก่ ทำให้คนรักการฝึกฝนตนเอง มีความสามารถในการทำงาน ไม่มีศัตรู ไม่มีความแค้นกับใคร สามารถยับยั้งตนเองไม่ให้หลงไปทำผิด หรือหลงไปในทางที่ผิดได้ สามารถตั้งตัวได้ มีสมมติ มีปัญญาเป็นเลิศ มีใจที่สงบสุขเพราะควบคุมอารมณ์ได้ เป็นต้น

๒) โทษของการขาดทมะ ได้แก่ ไม่ฝึกฝนตนเอง ปล่อยชีวิตไปตามยถากรรม ขาดความสามารถในการทำงาน หลงผิดไปทำความชั่วได้ง่าย เข้าใจผิดในเรื่องต่างๆ ได้บ่อยเกิดการทะเลาะวิวาทได้ง่าย มักลุ่มหลงในอบายมุข ๖^{๗๕} ทำให้ครอบครัวเดือดร้อน สร้างเนื้อสร้างตัวให้ติดยาก เป็นคนโง่เขลา ปัญญาทึบ มีสติน้อย มักทำงานใดๆ ผิดพลาดเสมอ เป็นต้น

(๓) ชันติ แปลว่า ความอดทน^{๗๖} ชาวนาควรมีความอดกลั้น ไม่ท้อถอย^{๗๗} ซึ่งหลักธรรมข้อนี้ ไม่ใช่เพียงจำเป็นต่อชีวิตคู่เท่านั้น แต่เป็นหลักที่สำคัญมาก ที่ต้องมีหากต้องการให้ชีวิตสมหวังสำเร็จดังใจหมาย ความอดทนนั้น เป็นหลักการตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว ซึ่งแม้แต่ปัจจุบันนี้ก็ตามหากใครไม่มี ดูเหมือนว่า ชีวิตนี้จะยากที่จะประสบความสำเร็จได้ และสำหรับชีวิตคู่ นั้น นอกจากจะต้องมีความซื่อสัตย์ ความจริงใจ และความเข้าใจกันแล้ว จะต้องมีความอดทนอดกลั้นอีกด้วย

เพราะการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันนอกจากจะมีข้อขัดแย้งแตกต่างทางด้านอุปนิสัย การอบรมประสบการณ์เดิม บางครั้งอาจมีอุปสรรคมาให้ร่วมเผชิญ หรือบางครั้งอาจมีการทะเลาะเบาะแว้งบาดหมางกันซึ่งไม่ว่าจะโดยคำพูดหรือการกระทำจะตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม อีกฝ่ายหนึ่งจะต้องรู้จักอดกลั้นระงับใจไม่ก่อเหตุให้เรื่องลุกลามกว้างขยายต่อไป เรื่องร้ายที่นำจะลุกลามจึงจะระงับสงบลงไปได้ แต่ถ้าระงับห้ามใจไม่ได้ ต่างฝ่ายต่างทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ จะไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้ ในที่สุดต้องเลิกรากันไป หลักชันตินั้นจะแตกต่างจากหลักของทมะ ตรงที่ชันติมุ่งมั่นอดทนที่ร่างกายเป็นหลัก ส่วนหลักของทมะนั้น มุ่งอดทนที่จิตใจและอดทนที่อารมณ์ คนที่มุ่งมั่นจะฝึกให้ชันติมีมากแก่ตน ต้องอดทนต่อความยากลำบากที่เกิดขึ้นกับตัวเองให้ได้ โดยเฉพาะในชีวิตคู่ เราต้องอดทนทั้งต่อตัวเราเอง และอดทนกับคนที่เรารัก เพราะในการใช้ชีวิตร่วมกับคนที่เรารัก อาจต้องพบเจอกับความลำบาก

^{๗๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒.

^{๗๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๔/๓๕๔.

^{๗๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๔.

ตรากตรำ และเรื่องหนักใจต่างๆ ในการประกอบภาระงานอาชีพ อุปสรรคจะถาโถมเข้ามามาก หากอดทนไม่ไหว จะทำให้พาครอบครัวไปไม่ถึงฝั่งฝัน

หากบุคคลเกิดความอดทนแล้วทั้งคู่จะไม่สามารถประสาใจ ร่วมกันประคับประคองพากันให้รอดพ้นเหตุร้ายต่างๆ ได้ หรือแม้แต่จะอดทนอยู่ด้วยกันตลอดรอดฝั่งนับว่ายาก บางคู่ บางคนอดทนอะไรนิดหน่อยไม่ได้ ก็จำเป็นต้องเลิกรากันไป แต่หลายคู่แม้ทะเลาะกันนับพันๆ หน ก็ยังอยู่ด้วยกันจนแก่ จนเฒ่า จนตายจากกันไป นับว่าเป็นหลักธรรมเรื่องชั้นนี้เอง ดังนั้น จึงไม่แปลกที่จะมีบางคนให้นิยามของความรักว่า รักคือการอดทน หรือรักคือการอยู่เคียงข้างกัน ไม่ว่าในเวลาที่ดีทุกข์หรือสุข มีน้ำใจเป็นนักกีฬา รู้แพ้ รู้ชนะ รู้อภัย^{๗๘} ซึ่งนับเป็นสิ่งที่ถูกต้องกว่าคู่รักบางคนที่มุ่งแต่จะเอาความสะดวกสบายจากคนรักพอไม่ได้ก็ทิ้งกันไป เพราะว่าคนที่ไม่มีความอดทนถึงจะอยู่ด้วยกันยังงี้ ก็ไม่มีทางสร้างความเจริญให้ครอบครัวไปได้อย่างแน่นอน หลักธรรมคือขันติ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑) อานิสสของการมีขันติ ได้แก่ ทำให้ออดทนต่ออุปสรรคและปัญหาต่างๆ ได้ทำงานได้ดี เป็นที่พึ่งและหลักในครอบครัวได้ เป็นที่พึ่งให้คนอื่นที่เดือดร้อนได้ ทำให้ไม่มีเรื่องทะเลาะวิวาทกับคนอื่น อดทนต่อความยากลำบากและอดทนต่อกิเลส เป็นต้น^{๗๙}

๒) โทษของการขาดขันติ ได้แก่ เป็นคนเหลวไหล ทำให้ผู้อื่นดูถูกเหยียดหยาม ไม่สามารถอดทนต่อปัญหาและอุปสรรคใดๆ ได้เลย เป็นคนจู้จี้ ทำงานอะไรก็ไม่สำเร็จ ไม่สามารถเป็นที่พึ่งให้ผู้อื่นได้ หลงผิด ทำชั่วได้ง่าย ไม่มีใครไว้วางใจจากผู้อื่น มีศัตรูมาก ชีวิตไม่มีความสุขก้าวหน้า ไม่มีทางประสบความสำเร็จ หรือร่ำรวยได้ เป็นต้น

(๔) จาคะ แปลว่า ความเสียสละ^{๘๐} ชาวนาควรมีความเผื่อแผ่ แบ่งปัน ไม่คับแคบ ไม่เห็นแก่ตัว^{๘๑} จาคะนั้นมีความหมายรวมถึงรู้จักสละสิ่งของช่วยเหลือผู้อื่นด้วย ซึ่งโดยปกติของชีวิตคู่ที่เราต้องช่วยเหลือเกื้อกูลคนรักของเราตลอดเวลาเรียกว่าต้องแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แต่ถ้ามีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมุ่งจะเอาคนเดียว จะทำให้เกิดการเบียดเบียนเข้าทำนองรู้ว่า อีกฝ่ายหนึ่งตั้งใจจะเอาเปรียบ ทำให้ไม่อาจอยู่ร่วมกันยึดได้ซึ่งการให้ที่ดีนั้น จะต้องอยู่บนหลักของผู้ให้ๆ ด้วยความเต็มใจ ผู้รับก็รับด้วยความสุขไปด้วย แต่ถ้าเป็นการบังคับเอาจากผู้อื่นโดยที่ผู้ให้ก็ไม่เต็มใจจะให้อย่อมไม่ทำให้เกิดความสุขทั้งผู้ให้และผู้รับ

การให้ในหลักของจาคะนี้ ไม่ใช่เป็นเพียงการให้ เผื่อแผ่ แบ่งปันสิ่งของเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการให้น้ำใจแก่กัน การแสดงน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน ตลอดจนการเสียสละความพอใจและความสุขส่วนตนได้ เช่น ในคราวที่คู่ครองประสบความสำเร็จ ความเจ็บไข้ หรือความลำบาก ต้องการความช่วยเหลือ สามารถช่วยเหลือ เสียสละความสุขพอใจของตน ตลอดจนสิ่งของที่มีเสียสละ

^{๗๘} นายกก กจันทรจักร, คู่มือวัฒนธรรม วิถีชีวิตไทย, หน้า ๓๐๗.

^{๗๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๖.

^{๘๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๔/๓๕๔.

^{๘๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๔.

ชวนช่วยเหลื อเอาใจใส่ดูแล เป็นที่พึ่งอาศัย เป็นกำลังส่งเสริม หรือช่วยให้กำลังใจให้อีกฝ่ายได้ ซึ่งผู้ที่มีจากนั้น ถือว่าเป็นผู้ที่มีจิตใจกว้างขวาง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละ ไม่คับแคบเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นคุณธรรมที่จำเป็นและจำเป็นต่อชีวิตคู่มาก อีกประเด็นที่สำคัญมากและคนมักมองข้ามกันคือการให้อภัยที่เรียกว่า อภัยทาน^{๘๒} การให้อภัยมักไม่ถูกรวมกับการให้โดยทั่วไป ทั้งๆ ที่มีความสำคัญมาก การให้อภัยนั้น อาจเป็นการสรุปรูปนิยามของความรักที่ดีก็ได้ เพราะเมื่อเราให้อภัยแก่คนที่เรารัก เป็นการแสดงไมตรีจิตเรื่องความจริงใจของเราเอง เป็นการแสดงออกถึงการยอมรับความแตกต่าง การเข้าใจในอีกฝ่าย และความอดทนอดกลั้นในความผิดที่คู่รักได้ก่อขึ้น ไม่คิดแค้น ไม่คิดเอาคืน มีแต่ความรักให้กันและพร้อมที่จะฝ่าฟันอุปสรรคด้วยกันอีกครั้ง ดังนั้น การให้อภัยจึงเป็นจุดรวมของ สัจจะ หมดะ ขันติ จาคะ ที่กล่าวไปแล้วด้วย หลักธรรมคือจาละ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑) อานิสงส์ของการมีจาละ ได้แก่ ทำให้มีอารมณ์ผ่องใส มีนิสัยเสียสละแก่ผู้อื่น รักผู้อื่นเหมือนรักตนเอง ทำให้ตนเองปลอดภัย คนอื่นนับหน้าถือตา ครอบครัวยและสังคมเป็นสุข มีเพื่อนดีๆ รอบตัว จิตใจมีความสุข ช่วยชำระล้างจิตใจที่สกปรกเห็นแก่ตัว ทำให้คนรักเรามากขึ้น เป็นต้น

๒) โทษของการขาดจาละ ได้แก่ จิตใจเกิดความตระหนี่^{๘๓} เป็นคนเห็นแก่ตัว ด้รับคำครหาติเตียนมีความทุกข์ในใจ ไม่มีใครอยากเข้าใกล้ไร้เพื่อนฝูงและบริวาร ไร้คนรักและเห็นใจไม่มีใครรักจริง เป็นต้น

หลักธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จในอาชีพเกษตรกรที่เป็นชาวนาในส่วนของการผลิต คือ ขรราวาธรรม ๔ คือ สัจจะ หมดะ ขันติ และจาละ^{๘๔} จะทำให้ประสบความสำเร็จในชีวิตและครอบครัว หากเรามีไว้ แม้เราเป็นคนโสด ไม่ใช่ผู้ครองเรือน หลักคุณธรรมนี้ก็จะเหนี่ยวนำให้มีคนรักมีเมตตา ทำให้สมหวังในความรักและคู่ครองได้ ซึ่งโดยรวมคือ เมื่อมีสัจจะย่อมมีเกียรติยศชื่อเสียง มีผู้คนเชื่อมั่น เมื่อมีหมดะย่อมได้รับปัญญา ควบคุมอารมณ์ได้ เมื่อมีขันติย่อมเกิดทรัพย์และความสำเร็จที่ตั้งใจไว้ และเมื่อมีจาละย่อมเกิดมิตรที่ดี เกิดคนรักใคร่ ทำให้มีสมัครพรรคพวกที่ดีในสังคม เป็นต้น

ส่วนโทษของการขาดหลักธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จในอาชีพของเกษตรกรที่เป็นชาวนาคือขรราวาธรรมโดยรวมคือ เมื่อขาดสัจจะย่อมเกิดปัญหา ถูกหาว่าดะแวง ไม่มีใครเชื่อถือ เมื่อขาดหมดะย่อมเป็นผู้มีภาวะทางอารมณ์ต่ำ มีแต่ความโง่เขลา เบาปัญญา เมื่อขาดขันติย่อมเกิดปัญหาความยากจน จะทำอะไรก็ล้มเหลว และเมื่อขาดจาละย่อมเกิดปัญหาความเห็นแก่ตัวเกิดขึ้น ไม่มีใครรัก มีแต่คนอื่นชัง เป็นต้น

สรุปหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตชาวนั้น ได้แก่ อิทธิบาท ๔ ซึ่งเป็นหลักธรรมแห่งความสำเร็จ หลักธรรมข้อที่กฎฐธัมมิกัตถประโยชน์ เป็นหลักธรรมที่ทำให้มีความเกี่ยวเนื่องกันในชีวิตด้านการผลิตข้าวของชาวนา หลักธรรมข้อสามมาอาชีวะ หลักธรรมข้อนี้เพื่อความเจริญใน

^{๘๒} พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๔๕/๑๐๗.

^{๘๓} ที.ม.อ. (บาลี) ๑๑/๓๒๐/๒๗๙.

^{๘๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๔/๓๕๔.

การหาเลี้ยงชีพโดยสุจริต และต้องมีหลักธรรมฆราวาสธรรม ๔ ซึ่งชาวนาจำเป็นต้องมีหลักธรรมข้อนี้ในการผลิตข้าว คือ ต้องมีความเกื้อกูลกันในอาชีพ ช่วยเหลือกันในการประกอบอาชีพ ซึ่งหากในการประกอบอาชีพผลิตข้าวชาวนามีหลักธรรมดังที่กล่าวมานี้ ก็จะทำให้ประสบความสำเร็จในอาชีพการผลิตข้าวนั่นเอง

๓.๕ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการบริโภคข้าว

หลักธรรมเพื่อความเจริญในอาชีพเกษตรกรที่เป็นชาวนาในด้านการบริโภคข้าว ด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่นั้น เนื่องจากชาวนาในสังคมไทยส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ จะนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในความเป็นอยู่ ในการดำเนินชีวิต เพื่อให้บรรลุถึงประโยชน์สูงสุด คือ คุณภาพชีวิต มีการกินดีอยู่ดี ดังหลักธรรมต่อไปนี้ คือ

๓.๕.๑ ชาวนากับความสันโดษ (สันตุฎฐิ)

ชาวนากับความสันโดษ เป็นการกล่าวถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่มีความเกื้อกูลกับเกษตรกรที่เป็นชาวนา โดยจำแนกออกเป็นชาวนากับความสันโดษ (สันตุฎฐิ) เป็นกรอบในการวิจัย ผู้วิจัยจะได้นำเสนอตามลำดับ ดังต่อไปนี้

ชาวนาในสังคมไทยส่วนมากมีความยากจน และเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ ฉะนั้นเคล็ดลับความสุขของชาวนาเหล่านั้น คือ ความสันโดษในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ไม่ฟุ้งเฟ้อไปตามกระแสสังคมซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่ ซ่อนอยู่ในตัวเรา แต่เพราะอวิชชา คือ ความไม่รู้ และค้นหาความทะยานอยาก เป็นสิ่งที่ปิดบังทำให้ชาวนามองไม่เห็นถึงวิถีแห่งความสุขอันเกิดจากความสันโดษ เป็นมงคลข้อที่ ๒๔^{๘๕} ในมงคล ๓๘ ประการ มงคลเป็นเหตุแห่งความสุข ความก้าวหน้าในการดำเนินชีวิต ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ให้พุทธศาสนิกชนไปปฏิบัติ นำมาจากบทมงคลสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบคำถามเทวดาที่ถามว่า คุณธรรมอันใดที่ทำให้ชีวิตประสบความสุข ความเจริญ ความสุขอันเกิดจากความสันโดษนั้น เราไม่ต้องแสวงหาอะไรนอกตัวเรา ไม่ต้องทำอะไรพิเศษไปกว่าสิ่งที่เรากำลังทำอยู่ทุกวันนี้ ทุกสิ่งทุกอย่างเหมือนเดิม เราเพียงแต่เปิดใจให้กว้าง ยอมรับความจริงตามกฎธรรมชาติ ด้วยจิตใจที่เป็นธรรม แล้วยินดีพอใจในสิ่งที่มี ที่เป็น ที่หามาได้ ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่อวดมั่งอวดมีหรือสะสมเกินฐานะ^{๘๖}

^{๘๕} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๙/๘.

^{๘๖} นายกนก จันทร์ขจร, คู่มือวัฒนธรรม วิถีชีวิตไทย, หน้า ๒๙๒.

ความสันโดษมาจากภาษาบาลีว่าสันโตสะ หรือ สันตฺฐฐิ แปลว่า ยินดี พอใจ อิ่มใจ สุขใจ กับของของตน กล่าวโดยย่อคือ ให้รู้จักพอ ให้รู้จักประมาณตน ลักษณะของความสันโดษมี ๓ ประการ^{๘๗} คือ

(๑) ขาวนาควรยินดีปัจจัยตามที่ได้ (ยถาลาภสันโดษ)^{๘๘} คือ โลกธรรม ๘ ที่เราประสบอยู่ในปัจจุบัน โลกธรรมฝ่ายน่าปรารถนา ได้แก่ ลาภ ทรัพย์ ได้สรรเสริญ สุข โลกธรรมฝ่ายไม่น่าปรารถนา เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์^{๘๙} ล้วนเป็นผลจากการกระทำของเราทั้งสิ้น ดังนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏมีอยู่เป็นอยู่ในปัจจุบันจึงสมบูรณ์แล้วด้วยเหตุและผล เราจึงต้องยินดีพอใจแม้มีบางสิ่งบางอย่างไม่ถูกใจ เราต้องอาศัยปัญญาชอบที่จะยอมรับความจริง ช่มทำให้ให้สงบ สบายใจได้

(๒) ขาวนาควรยินดีตามกำลัง (ยถาลาภสันโดษ) คือ ยินดีกับของส่วนที่ได้มา คือ เมื่อแสวงหาประโยชน์อันใดแล้ว ได้เท่าไรพอใจเท่านั้น ยินดีพอใจในสิ่งที่ได้ เมื่อเราใช้ชีวิตอยู่ในสังคมเราย่อมมีความปรารถนา อยากได้ อยากมี อยากเป็น และเมื่อเราแสวงหาสิ่งที่ต้องการด้วยความตั้งใจ ความพยายามอย่างดีที่สุดตามกำลังของตนแล้ว เราต้องยอมรับผลที่ได้เพราะเราได้อาศัยบุญเก่าได้ใช้ความขยันหมั่นเพียร ความมานะอดทนความสามารถกำลังกายกำลังใจกำลังสติปัญญาเต็มที่แล้ว เพราะการกระทำทั้งในอดีต และปัจจุบันร่วมกันออกผลเรียกว่าสิ่งที่ได้มันพอดีๆ กับการกระทำของตนเองทั้งนั้น เมื่อเข้าใจจุดนี้ก็จะสบายใจ มีความยินดี พอใจในสิ่งที่ได้

(๓) ขาวนาควรยินดีตามสมควร (ยถาสารูปสันโดษ) คือ ยินดีกับของที่สมควรแก่ตนเท่านั้น สิ่งใดที่มีอยู่หรือที่จะได้มา หากเห็นว่าไม่สมควรกับเราก็ไม่ยินดี ไม่ยอมรับไว้ การจะตัดสินว่าควรหรือไม่ควรนั้นให้พิจารณาโดยใช้หลัก ๓ ประการ คือ

๑) ควรแก่ฐานะ

๒) ควรแก่ความสามารถ

๓) ควรแก่ศีลธรรมหรือสมณภาวะ^{๙๐}

ในสมัยพุทธกาล มีเรื่องของความสันโดษระหว่างนกแขกเต้ากับขาวนา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้ มีนกแขกเต้าฝูงหนึ่งประมาณ ๕๐๐ ตัว อาศัยอยู่ในป่าจิวบนยอดเขาแห่งหนึ่ง เมื่อถึงเวลาหากิน ฝูงนกแขกเต้าต่างพากันบินไปกินข้าวสาลีในนาของชาวมคธ เมื่อกินข้าวสาลีอิ่มแล้ว ต่างก็บินกลับรังด้วยปากเปล่าๆ ทั้งสิ้น ส่วนพญานกแขกเต้าที่เป็นหัวหน้า เมื่อกินอิ่มแล้วยังต้องคาบข้าวสาลีอีก ๓ รวง กลับไปด้วย^{๙๑} ขาวนาเห็นแปลกใจจึงพยายามดักจับนกแขกเต้าให้ได้ ด้วยการสังเกตที่ยืนของพญานกนั้นแล้ววางบ่วงดักไว้

^{๘๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๕.

^{๘๘} พุ.จุ.อ. (ไทย) ๑๒/๗๕/๙๘.

^{๘๙} อัง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๒๔/๓๐๘.

^{๙๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๖.

^{๙๑} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒/๔๒๓.

พญานกถูกจับได้ ชาวนาจึงถามพญานกว่า ท้องของท่านคงจะใหญ่กว่าท้องของนกอื่น เพราะเมื่อท่านกินอิ่มแล้ว ยังต้องคาบรวงข้าวกลับไป อีกวันละ ๓ รวง เป็นเพราะท่านมียุ่งฉาง หรือ เป็นเพราะเรามีเวรต่อกันมาก่อน พญานกตอบว่า ข้าพเจ้าไม่ได้มียุ่งฉาง และเราก็ไม่มีเวรต่อกัน แต่ที่คาบไป ๓ รวงนั้น รวงหนึ่งเอาไปใช้หนี้เก่า รวงหนึ่งเอาไปให้เขา และอีกรวงหนึ่งเอาไปฝังไว้ ชาวนาได้ฟังเกิดความสงสัยถามว่า ท่านเอารวงข้าวไปใช้หนี้ใคร เอาไปให้ใคร และเอาไปฝังไว้ที่ไหน พญานกแขกเต้าจึงตอบว่า

(๑) รวงที่หนึ่งเอาไปใช้หนี้เก่า คือ เอาไปเลี้ยงดูพ่อแม่ เพราะท่านแก่แล้ว และเป็นผู้ที่มีพระคุณอย่างมาก ทั้งให้กำเนิด และเลี้ยงดูข้าพเจ้าจนเติบโตใหญ่ นับว่าข้าพเจ้าเป็นหนี้ท่านจึงสมควรเอาไปใช้หนี้

(๒) รวงที่สองเอาไปให้เขา คือ เอาไปให้ลูกน้อยทั้งหลายที่ยังเล็กอยู่ ไม่สามารถหากินเองได้ เมื่อข้าพเจ้าเลี้ยงเขาในตอนนี้ ต่อมายามข้าพเจ้าแก่เฒ่า เขาก็จะเลี้ยงตอบแทน จัดเป็นการให้แก่เขา

(๓) รวงที่สามไปฝังไว้ คือ การเอาไปทำบุญด้วยการให้ทานแก่นกที่แก่ชรา นกที่พิการหรือเจ็บป่วยไม่สามารถหากินได้เท่ากับเอาไปฝังไว้ เพราะบัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า การทำบุญเป็นการฝังขุมทรัพย์เอาไว้

ชาวนาได้ฟังแล้วเกิดความเลื่อมใสว่า นกนี้เป็นนกสัตย์ต่อพ่อแม่ เป็นนกที่มีความเมตตา ลูกน้อย ใจบุญ มีปัญญา รอบคอบ มองการณ์ไกล พญานกอธิบายต่อไปว่า ข้าพเจ้าที่ข้าพเจ้ากินเข้าไปนั้น เปรียบเหมือนเอาไปทิ้งในเหวที่ไม่รู้จักเต็ม เพราะข้าพเจ้าต้องมากินทุกวัน วันนี้กินแล้ว พรุ่งนี้ก็ต้องมากินอีก กินเท่าไรก็ไม่รู้จักเต็ม จะไม่กินก็ไม่ได้เพราะถ้าท้องหิวก็เป็นทุกข์ ชาวนาฟังแล้วกล่าวว่า พญานกผู้มีปัญญา ครั้งแรกข้าพเจ้าคิดว่า ท่านเป็นนกที่โลภมาก เพราะนกตัวอื่นเขาหากินเสร็จเรียบร้อยแล้ว เขาก็ไม่คาบอะไรไป ส่วนท่านบินมาหากินแล้วยังคาบรวงข้าวกลับไปอีก แต่พบฟังท่านแล้วจึงได้รู้ว่าท่านไม่ได้คาบไปเพราะความโลภ แต่เพราะคาบไปเพราะความดี คือเอาไปเลี้ยงดูพ่อแม่ เอาไปเลี้ยงลูกน้อย และเอาไปทำบุญ ท่านทำดีจริงๆ ชาวนามีจิตเลื่อมใสในคุณธรรมของพญานกมาก จึงแก้เครื่องผูกออกจากเท้าพญานกปล่อยให้เป็นอิสระ และมอบนาข้าวสาธิตให้ พญานกรับนาข้าวสาธิตไว้เพียงส่วนหนึ่งซึ่งกะคะเนแล้วว่าเพียงพอแก่บริวาร จากนั้นจึงกล่าวแก่ชาวนาว่า ขอให้ท่านเป็นผู้ไม่ประมาท หมั่นสั่งสมกุศลด้วยการทำทานและเลี้ยงดูพ่อแม่ผู้แก่เฒ่าด้วยเถิด ชาวนาได้คติจากพญานก จึงตั้งใจทำบุญกุศลตั้งแต่นั้นมาจนตลอดชีวิต^{๙๒}

สรุปความว่า ถ้าชาวนาทุกคนมีความสันโดษรู้ว่า ควรบริหารจัดการทรัพย์สินอย่างไร จึงจะเกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งต่อตนเอง ต่อครอบครัว และต่อสังคม นับเป็นการใช้ทรัพย์อย่างชาญฉลาด ที่ยิ่งใช้ยิ่งมีความสุขความเจริญ สุขทั้งกาย สุขทั้งใจ สุขทั้งในปัจจุบันและอนาคต

^{๙๒} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๗/๔๒๕.

ห้องไร้อ่างน้ำ ทำให้เหลือแต่ผู้สูงอายุ หรือผู้สูงอายุบางคนต้องไปทำนาเนื่องจากเงินที่บุตรส่งมาให้จ้างคนดำนาหรือเกี่ยวข้าว แต่ไม่สามารถจ้างคนได้^{๙๖}

(๔) ชาวนามีระดับการศึกษาค่อนข้างต่ำ หัวหน้าครอบครัวที่เป็นเกษตรกรชาวนาประมาณ ๘๐% จบการศึกษาไม่เกินชั้นประถมศึกษา ซึ่งก็เป็นข้อจำกัดในการรับรู้หรือยอมรับเทคโนโลยีทางการเกษตรสมัยใหม่ที่เหมาะสม รวมทั้งมีข้อจำกัดในการติดตามและวิเคราะห์ข้อมูลข่าวสารสถานการณ์การผลิตและการตลาดที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตลอดเวลา

(๕) ชาวนามีความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ เนื่องจากข้าวส่วนใหญ่ปลูกในที่ลุ่ม จึงมีความเสี่ยงสูงที่จะเกิดภาวะน้ำท่วม ในฤดูน้ำหลาก ซึ่งป้องกันได้ยากซึ่งมีขอบเขตกว้างมาก ส่วนที่อยู่นอกเขตชลประทาน หรือที่ดอนประสบปัญหาความแห้งแล้งหรือฝนทิ้งช่วง ทำให้ได้ผลผลิตไม่สม่ำเสมอและรายได้ไม่มั่นคง

ชาวนาในสังคมไทยจำนวนมาก มีการดำเนินชีวิตด้วยความยากลำบากด้วยปัจจัยต่างๆ ตามที่ได้อธิบายมาแล้ว แต่ชาวนาก็ไม่ยอมแพ้ต่อโชคชะตาของตนเอง โดยนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกับเกษตรกรที่เป็นชาวนา คือ ความพอเพียงหรือที่เรียกว่า เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นทฤษฎีใหม่แบบพึ่งตนเอง^{๙๗} หมายถึง ปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงชี้แนะทางการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติแก่ประชาชน โดยยึดหลักทางสายกลาง คือ มัชฌิมาปฏิปทาหรือที่เรียกว่า เศรษฐศาสตร์มัชฌิมาปฏิปทา^{๙๘} ท่ามกลางมรสุมเศรษฐกิจที่ต้องเผชิญอยู่ในปัจจุบัน ผู้วิจัยขอสรุปความหมายเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

(๑) ความมีเหตุผล คือ ตัดสินใจกระทำการสิ่งต่างๆ เพื่อให้เกิดความพอเพียงต้องใช้เหตุผล และพิจารณาด้วยความรอบคอบ

(๒) ความพอเพียง คือ รู้จักพอประมาณ พออยู่ พอมี พอกิน พอใช้ ประหยัด และไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น

(๓) การมีภูมิคุ้มกันที่ดี คือ เตรียมใจให้พร้อมรับผลกระทบและความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

(๔) การมีความรู้ คือ นำความรู้มาใช้ในการวางแผนและดำเนินชีวิต

(๕) การมีคุณธรรม คือ มีความซื่อสัตย์สุจริต สามัคคี และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ชาวนาถำนำหลักธรรม คือ ความพอเพียงหรือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวันแล้วจะส่งผลดีต่อครอบครัวเป็นอย่างดี คือ

^{๙๖} สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, สังคมวิทยาภาวะสูงอายุ : ความเป็นจริงและการคาดการณ์ในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๘๗.

^{๙๗} นายกนก จันทร์ขจร, คู่มือวัฒนธรรมวิถีชีวิตไทย, หน้า ๓๔๔.

^{๙๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลบอล คิมทอง, ๒๕๓๑), หน้า ๓๕.

(๑) ระบบการผลิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่ชาวนาสามารถเลี้ยงตนเองได้ระดับที่ประหยัดก่อน ทั้งนี้ ชุมชนต้องมีความสามัคคีร่วมมือร่วมใจในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันทำนองเดียวกับการลงแขก^{๙๙} (เช่น การเกี่ยวข้าว เป็นต้น) แบบดั้งเดิมเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงานด้วย

(๒) เนื่องจากข้าวเป็นปัจจัยหลักที่ทุกครัวเรือนจะต้องบริโภค ดังนั้น จึงประมาณว่าครอบครัวหนึ่งทำนาประมาณ ๕ ไร่ จะทำให้มีข้าวพอกินตลอดปี^{๑๐๐} โดยไม่ต้องซื้อหาในราคาแพงเพื่อยึดหลักพึ่งตนเองได้อย่างมีอิสระภาพ

(๓) ต้องมีน้ำเพื่อการเพาะปลูกสำรองไว้ในฤดูแล้ง หรือระยะฝนทิ้งช่วงได้อย่างพอเพียง ดังนั้น จึงจำเป็นต้องกันที่ดินส่วนหนึ่งไว้ขุดสระน้ำ โดยมีหลักว่าต้องมีน้ำเพียงพอที่จะเพาะปลูกได้ตลอดทั้งปี ทั้งนี้ ได้พระราชทานพระราชดำริเป็นแนวทางว่า ต้องมีน้ำ ๑,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร ต่อการเพาะปลูก ๑ ไร่ โดยประมาณ ฉะนั้น เมื่อทำนา ๔ ไร่ ทำพืชไร่ หรือไม้ผลอีก ๕ ไร่ (รวมเป็น ๑๐ ไร่) จะต้องมีน้ำ ๑๐,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตรต่อปี ดังนั้น หากตั้งสมมติฐานว่า มีพื้นที่ ๕ ไร่ ก็จะสามารถกำหนดสูตรได้ว่าแต่ละแปลงประกอบด้วย

๑) นาข้าว ๕ ไร่

๒) พืชไร่พืชสวน ๕ ไร่

๓) สระน้ำ ๓ ไร่ ขุดลึก ๔ เมตร จุน้ำได้ประมาณ ๑๙,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร ซึ่งเป็นปริมาณน้ำที่เพียงพอที่จะสำรองไว้ใช้ยามฤดูแล้ง

๔) ที่อยู่อาศัยและอื่นๆ ๒ ไร่

รวมทั้งหมด ๑๕ ไร่ แต่ทั้งนี้ขนาดของสระเก็บน้ำขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศและสภาพแวดล้อม เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดจากการทำไร่นาแบบผสมผสาน ซึ่งแนวทางพระราชดำรินี้ได้รับการขยายผลอย่างกว้างขวาง^{๑๐๑}

(๔) การจัดแบ่งแปลงที่ดินเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงคำนวณและคำนึงจากอัตราการถือครองที่ดินเฉลี่ยครัวเรือนละ ๑๕ ไร่ อย่างไรก็ตาม หากชาวนามีพื้นที่ถือครองน้อยกว่านี้ หรือมากกว่านี้สามารถใช้อัตราส่วน ๓๐ : ๓๐ : ๓๐ : ๑๐ เป็นเกณฑ์ปรับใช้ได้^{๑๐๒}

(๕) การดำเนินการตามทฤษฎีใหม่ มีปัจจัยประกอบหลายประการ ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศ สภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ดังนั้น ชาวนาควรขอรับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ด้วย และที่สำคัญคือราคาลงทุนค่อนข้างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขุดสระน้ำ ชาวนาจะต้องได้รับความช่วยเหลือจากส่วนราชการ มูลนิธิ และเอกชน เป็นต้น

^{๙๙} รศ.ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย, หน้า ๙๑.

^{๑๐๐} รศ.ณรงค์ เส็งประชา, วิถีไทย, หน้า ๑๖๑.

^{๑๐๑} นายกนก จันทรขจร, คู่มือวัฒนธรรมวิถีชีวิตไทย, หน้า ๓๔๔.

^{๑๐๒} รศ.ณรงค์ เส็งประชา, วิถีไทย, หน้า ๑๖๑.

(๖) ในระหว่างการขุดสระน้ำ จะมีดินที่ถูกขุดขึ้นมาจำนวนมาก หน้าดินที่เป็นดินดี ควรนำไปกองไว้ต่างหากเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการปลูกพืชต่างๆ ในภายหลัง โดยนำมาเกลี่ยคลุม ดินชั้นล่างที่เป็นดินไม่ดี หรืออาจนำมาถมเป็นขอบสระน้ำ หรือยกร่องสำหรับปลูกไม้ผลจะได้ ประโยชน์อีกทางหนึ่ง

การที่ชาวนาปลูกพืชหลายชนิด ใช้ทำประโยชน์ได้มากกว่าหนึ่งชนิด และการปลูกพืชควร เน้นพืชยืนต้นด้วย เพราะการดูแลรักษาในระยะหลังจะลดน้อยลง มีผลผลิตทยอยออกตลอดปี ควร เลือกพืชยืนต้นชนิดต่างๆ กัน ให้ความร่มเย็นและชุ่มชื้นกับที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม และควรเลือก ต้นไม้ให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ เช่น ไม่ควรปลูกยูคา-ลิสต์สบริเวนขอบสระ ควรเป็นไม้ผลแทน เป็น ต้น การเลี้ยงสัตว์อื่นๆ ได้แก่ สัตว์น้ำ ปลาไน ปลานิล ปลาตะเพียนขาว ปลาดุก เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ปรินมทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงแนะนำชาวบ้าน โดยผ่านทางทฤษฎีที่ เรียกว่า เศรษฐกิจพอเพียง^{๑๐๓} คือ

(๑) ให้ชาวนาพออยู่พอกินสมควรแก่อัตภาพในระดับที่ประหยัด ไม่อดอยาก และ เลี้ยงตนเองได้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

(๒) ในหน้าแล้งมีน้ำน้อย สามารถเอาน้ำที่เก็บไว้ในสระมาปลูกพืชผักต่างๆ ที่ใช้น้ำ น้อยได้โดยไม่เบียดเบียนชลประทาน

(๓) เน้นการร่วมมือ ชาวนาสามารถที่จะพึ่งตัวและช่วยตัวเองได้ในระดับหนึ่ง โดย ทางราชการไม่ต้องช่วยเหลือมากนัก โดยฝ่ายชาวนาและฝ่ายธนาคารกับบริษัทจะได้ประโยชน์ โดยที่ ชาวนาจะขายข้าวในราคาที่สูงขึ้น^{๑๐๔}

เกษตรกรที่เป็นชาวนามีความสำคัญและทำประโยชน์นานับการต่อประเทศชาติ โดย สร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับประเทศ สร้างรายได้ให้กับแผ่นดิน จึงได้มีผู้กล่าวเป็นคำพังเพยว่า ชาวนา คือ กระดูกสันหลังของชาติ ถ้าชาวนาไม่มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ ประเทศชาติจะ ขาดความมั่นคงทางด้านอาหาร ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจและการเมืองจะตามมา และอาจมี ผลกระทบต่อความมั่นคงของรัฐบาลในที่สุด รัฐบาลจึงตระหนักถึงความสำคัญของชาวนาเป็นอย่าง มาก เพราะถือว่าทุกข์ของชาวนา คือ ทุกข์ของแผ่นดิน ดังนั้น จึงได้ดำเนินการหลายๆ อย่าง ทั้ง ทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้ชาวนามีรายได้มั่นคง มีคุณภาพชีวิตที่ดี และมีที่นาเป็นของตนเอง อย่างไรก็ตาม เนื่องจากชาวนามีจำนวนมาก และครอบคลุมพื้นที่ขนาดใหญ่ การดำเนินการใดๆ จะต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก ทำให้การพัฒนาชาวนายังไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้ทั้งหมด เพราะงบประมาณของรัฐมีจำกัด กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในฐานะที่รับผิดชอบดูแลชาวนา

^{๑๐๓} นายกนก จันทรขจร, **คู่มือวัฒนธรรมวิถีชีวิตไทย**, หน้า ๓๔๖.

^{๑๐๔} รศ.ณรงค์ เส็งประชา, **วิถีไทย**, หน้า ๑๖๓.

โดยตรง ควรเร่งรัดผลักดันการพัฒนาชาวนาต่อไป เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าของเกษตรกรที่เป็นชาวนา และเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าของคนไทยโดยรวม

มีประวัติความเป็นมาของเกษตรกรที่เป็นชาวนาปรากฏในอัครคัมภีร์ ข้ามมีวิวัฒนาการ ตั้งแต่การเกิดวันดิน สีและกลิ่นคล้ายเนยใส เมื่อกินแล้วทำให้ผิวหยาบ และสุดท้ายก็เกิดข้าวสาลีขึ้น เป็นชนิดแรกของโลก จากตัวอย่างพระอรหันต์ที่ยกตัวอย่างมานั้น ล้วนแต่ได้ถวายข้าวเป็นทานและเป็นผู้มีความปรารถนาจะเป็นพระอรหันต์ ด้วยความปรารถนานั้นเองทำให้ได้รับความสำเร็จสมปรารถนา เพราะว่าการให้ข้าวเป็นทานนั้นมีอานิสงส์หลายประการ วิถีชีวิตของเกษตรกรที่เป็นชาวนามีวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวกับการทำนาและพิธีกรรมต่างๆ เพื่อบวงสรวง บูชา อ้อนวอน เทพเจ้าเกี่ยวกับพืชพันธุ์ธัญญาหาร เทพเจ้าเกี่ยวกับ ดิน น้ำ ลม ไฟ ตลอดจนธรรมชาติอื่นๆ อันเป็นหลักปฏิบัติที่เชื่อกันว่าจะก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ เกิดสิริมงคล ความปลอดภัย มั่นคงแก่ชีวิตและครอบครัว และสิ่งที่เกี่ยวข้อง เช่น พิธีบูชาเทพธิดา พิธีสู่ขวัญแม่โพสพ เพื่อความปลอดภัยในพืชพันธุ์ธัญญาหารต่างๆ

สรุปหลักธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จในอาชีพเกษตรกรที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยแบ่งเป็นชาวนากับอหิธาต ๔ ชาวนากับหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ และชาวนากับสัมมาอาชีพะ อาชีพชาวนาเป็นอาชีพที่ต้องใช้ความอดทนเป็นอย่างยิ่ง เพราะการทำนานั้นมีความลำบากกว่าอาชีพอื่นๆ ฉะนั้น ชาวนาควรมีหลักธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จในอาชีพชาวนา เมื่อชาวนามีงานทำเป็นหลักฐาน ตั้งใจทำงาน ย่อมมีโอกาสสำราญได้ ต้องมีความขยัน ประกอบอาชีพสุจริต ตั้งธรรมแห่งความสำเร็จที่ใช้ในการทำงาน นอกจากนั้นชาวนากับความสันโดษ (สันตฎฐิ) เป็นหลักธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับเกษตรกรที่เป็นชาวนา คือ ความสันโดษ ชาวนากับความพอเพียง (มัตตัญญูตา) ความพอเพียงซึ่งเป็นรากฐานของระบบเศรษฐกิจพอเพียง

ส่วนวัฒนธรรมข้าวกับวิถีชีวิตของชาวพุทธในสังคมไทยแต่ละภาคก็จะมีเชื่อในส่วนของชุมชนที่ตนอยู่ แต่จะมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร และให้ได้ผลผลิตที่ดีเพื่อการดำรงชีวิตที่ดีและการมีครอบครัวที่มีความสุข

๓.๕.๓ โภคอาทิยะ (หรือโภคาทิยะ)^{๑๐๕}

หมายถึง หลักธรรมที่สอนเกี่ยวกับการใช้จ่ายทรัพย์ที่หามาได้หรือแนวทางในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ (ทรัพย์สิ่งของต่างๆ) ที่ใช้ในการอุปโภคบริโภค มี ๕ ประการ คือ

๑. ใช้จ่ายเพื่อเลี้ยงดูตนเอง บิดามารดา และครอบครัวให้อยู่ดีมีสุข
๒. ใช้จ่ายเพื่อบำรุงมิตรสหาย และผู้ร่วมงานเป็นครั้งคราว
๓. ใช้จ่ายเพื่อป้องกันภัยอันตราย หรือเก็บออมไว้ยามเจ็บไข้ได้ป่วย

^{๑๐๕} อง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๖๓/๓๕๓.

๔. ใช้จ่ายเพื่อทำพิธี ๕ อย่าง คือ

- สงเคราะห์ญาติ, ต้อนรับแขก, บำรุงราชการ (เสียภาษี) บำรุงเทวดา (สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามประเพณีของสังคม) และทำนุบำรุงให้บุพการีผู้ล่วงลับไปแล้ว

๕. ใช้จ่ายเพื่ออุปถัมภ์บำรุงนักบวช พระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงศีล และกิจการพระศาสนา

หลักธรรมข้อนี้เมื่อชาวนาผลิตข้าวมาได้และนำไปแลกเปลี่ยนเป็นเงิน ก็ต้องรู้จักการแบ่งทรัพย์สินที่หามาได้ เพื่อใช้ในประเภทต่างๆ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในชีวิต

ในอรรถกถาสูตร พระสูตรว่าด้วยกิจรับส่วนของชาวนาและภิกษุ ท่านได้อธิบายถึงชาวนาเหมือนข้าวตั้งรวง คือ เราประพฤติปฏิบัติไปแล้วย่อมได้รับผลประโยชน์ เหมือนชาวนาปลูกข้าว ปลูกข้าวตั้งแต่การไถตะ ไถคราด ไถหว่าน จนกระทั่งข้าวเจริญเติบโต มีน้ำหล่อเลี้ยง พ้นจากอันตราย จากปูและปลาเป็นต้นแล้ว โตขึ้นตามกำหนด ข้าวขึ้นตั้งท้องเรียกว่า ผลิตผล ออกรวงและหุงได้^{๑๐๖} เรียกว่า ผลิตผล จนกระทั่งเก็บเกี่ยวเอามานวดเอามาสี มาเป็นข้าวสารรับประทาน ท่านเปรียบเหมือนเราปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารแล้วได้ผลอันเกิดจากพืชพันธุ์ธัญญาหารนั้นให้ประโยชน์กับเกษตรกรที่เป็นชาวนาโดยส่วนรวม

ชาวนาเมื่อหาทรัพย์สินมาได้จากการทำนาแล้วหลักการในขั้นถัดไปคือ ขั้นแจกจัดสรรทรัพย์สิน คือ เมื่อหาทรัพย์สินมาได้แล้ว ก็ต้องรู้จักจัดสรรทรัพย์สินนั้นโดยถือหลักการแบ่งทรัพย์สินเป็น ๔ ส่วน ที่เรียกว่า โภควิภาค ๒ อย่าง คือ

(๑) ชาวนาควรแสวงหา หรือกระบวนการผลิต โดยมีหลักการที่เน้นว่าให้การแสวงหาทรัพย์สินจากการทำนานั้นให้เป็นไปโดยชอบธรรมไม่กดขี่ข่มเหงกันและเป็นไปด้วยความขยันหมั่นเพียรและความฉลาดในการจัดสรรดำเนินการเกี่ยวกับทรัพย์สินนั้น ๆ

(๒) ชาวนาควรเก็บออม หรือ การเก็บรักษา ตลอดถึงการสะสมทุน ประกอบด้วยเก็บออมให้เป็นทุนในการประกอบอาชีพทำนาและเก็บออมไว้ในคราวจำเป็น และเป็นทุนสำหรับไว้สงเคราะห์ บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม

(๓) ชาวนาควรใช้จ่าย เป็นการใช้จ่ายเพื่อเลี้ยงตนเอง เลี้ยงดูบุคคลที่รับผิดชอบ การแบ่งปันเพื่อแผ้วถางมิตรสหายหรือกิจกรรมทางสังคมและใช้จ่ายในการทำมาหากิน และบำเพ็ญประโยชน์แก่สาธารณะ

(๔) ชาวนาควรมีความสัมพันธ์กับชีวิตอื่น โดยเฉพาะด้านจิตใจ เช่น ไม่ลุ่มหลงมัวเมา ไม่หวั่นกลัวเป็นทุกข์รู้จักบริโภคทรัพย์สินอย่างรู้เท่าทันความจริง สามารถรักษาอิสรภาพของชีวิตไว้ได้ไม่ตกเป็นทาสของทรัพย์สินสมบัติ และทำให้ทรัพย์สินสมบัตินั้นเป็นปัจจัยหรือเป็นฐานให้เกิดความพร้อม

^{๑๐๖} อง.ทก. (ไทย) ๒๐/๙๓/๓๒๔.

ในการที่จะพัฒนาชีวิตให้ดียิ่งขึ้นไป หรือใช้เป็นเครื่องช่วยทำให้เกิดความพร้อมในการที่จะพัฒนา ศักยภาพของตน

๓.๕.๔ โภชนะมัตตัญญูตา^{๑๐๗}

หมายถึง การพิจารณาโดยแยบคายแล้วจึงรับประทานอาหาร ไม่ใช่เพื่อทานเล่น ไม่ใช่เพื่อ มัวเมาในการทานอาหาร ไม่ใช่เพื่อทานตบแต่งร่างกาย ไม่ใช่เพื่อทานให้ดูดี (ประดับ) แต่ให้ทานเพียง เพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ เพื่อให้ร่างกายนี้ดำเนินไปได้ เพื่อระงับความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์ พรหมจรรย์ ด้วยการคิดว่าเราจักบำบัดความหิว (เวทนาเก่า) ไม่ให้ความหิว (เวทนาใหม่) เกิดขึ้น การ ดำเนินชีวิตของเรา ความไม่มีโทษและความอยู่สบายจักมีได้ด้วยวิธีการอย่างนี้ คือ ให้รู้จักพิจารณา รับประทานอาหารที่หามาได้ เพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายใช้ทำกิจให้ชีวิตผาสุก มิใช่เพื่อสนุกสนาน มัวเมา

ดังนั้น เมื่อชวานาผลิตข้าวได้แล้ว ในส่วนที่พึงเก็บไว้บริโภคนั้นต้องใช้อย่างประหยัด เท่าที่ จำเป็นแก่ร่างกายและชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัวเท่านั้น จึงจะสมกับค่าของความ เหน็ดเหนื่อยที่ได้กระทำมาในการทำนา

หลักธรรมข้อนี้โดยรวม คือ ทำสิ่งใดให้อยู่ในความพอดี ไม่โลภมากไป ไม่อยากได้มากไป ทำให้พอดีกับกำลังความสามารถของเรา เมื่อเราได้ผลตอบแทนจากการกระทำธุรกิจต่างๆ ขอให้ รับมาเพียงพอกับเราพึงสมควรได้รับ ถ้าเรากินด้วยปัญญาแล้ว ความรู้ความเข้าใจจุดมุ่งหมายในการ กินก็จะตามมา คือ

๑. จำกัดปริมาณอาหารให้พอดีกับความต้องการของร่างกาย

๒. จำกัดประเภทอาหารให้พอดีที่จะได้สิ่งที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์และได้สัดส่วน

ในส่วนประกอบด้านอื่น เช่น ความอโรย สวยงาม โก้เก๋ นั้น การบริโภคอย่าให้ กลายเป็นการเบียดเบียนตนและเบียดเบียนผู้อื่น การเบียดเบียนตน เช่น รับประทานอาหารแล้วทำให้ สุขภาพร่างกายเสียไป เพราะเห็นแก่คุณค่าเทียม เช่น เห็นแก่ความเอร็ดอร่อยเลยกินจนอืดเฟ้อหรือ กินอาหารที่เป็นพิษ ส่วนเบียดเบียนผู้อื่น เช่น ทำให้สังคมเดือดร้อนเพราะแย่งชิงเอาเปรียบกัน หรือ เอามาจากผู้อื่น

๓.๕.๕ สังคหัตถุ ^{๑๐๘}

ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือ ยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี, หลักการ สงเคราะห์

๑. ทาน การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ

^{๑๐๗} ขุ.ม.หา (ไทย) ๒๙/๑๙๙/๕๘๕.

^{๑๐๘} ที.ปา. (ไทย) ๒๑/๓๓/๕๑.

๒. ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดดีมีน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี

๓. อัตถจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์

๔. สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยร่วมรับรู้ร่วมแก้ไข

ในหลักธรรมข้อที่ ๑ จากสังคหวัตถุ ๔ คือ การให้ทาน หากชาวนามีหลักธรรมข้อนี้ จะทำให้มีชีวิตที่ดีในสังคม รู้จักการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน มีการแบ่งปันกันเป็นการสงเคราะห์กันและกัน ก็จะทำให้มีกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน ก็จะมีความสุขกายสุขใจอยู่อย่างสงบนั่นเอง

๓.๖ ข้าวกับวัฒนธรรมไทย

ชีวิตความเป็นอยู่ของคนสมัยก่อนในแต่ละหมู่บ้าน มักมีฐานะคล้ายคลึงกัน ไม่แตกต่างกันมากนัก การทำมาหากินก็ทำได้ง่ายเพราะ “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” ความเป็นอยู่ก็ง่ายๆ ไม่ต้องการอะไรมากนักและในสิ่งที่ต้องการก็สามารถที่จะทำเองปลูกเองได้ส่วนในสิ่งที่ทำเองไม่ได้ก็จะซื้อหาด้วยวิธีการเอาของมาแลกของกัน โดยไม่ต้องซื้อขายด้วยเงิน ซึ่งมีคำกล่าวว่า “แลกข้าว” คือ การเอาข้าวเปลือกที่เหลือกินไปแลกกับสิ่งของอื่นที่ตนต้องการ ตามปกติแล้วสิ่งของบริโภคเครื่องมือที่จำเป็นในการครองชีพนั้นมักจะทำเอง ส่วนที่ต้องพึ่งคนอื่นจึงมีน้อย^{๑๐๙} ส่วนมากชาวนามักได้ข้าวเกินความต้องการจะให้คนอื่นหรือขายคนอื่นทุกบ้านก็มีเหมือนกันอยู่แล้ว ก็มักจะออกมาในรูปการทำบุญเลี้ยงพระด้วยข้าวปลาอาหารและสิ่งของที่เกินความต้องการ เพราะขายก็ไม่ได้ กินก็ไม่หมด หิ้งก็เสียของ เอามาเลี้ยงคนอื่นได้ทั้งบุญและไมตรีจิตจากคนอื่น^{๑๑๐} ดังนั้น จึงเห็นกันว่าปกติคนไทยจะมีความนิยมเรื่องการจัดเลี้ยง ความมีใจกว้าง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โดยเฉพาะในเรื่องข้าวปลาอาหาร เมื่อมีแขกไปมาหาสู่ถึงบ้าน คนไทยมักต้อนรับชักชวนแขกให้รับประทานอาหารด้วย จะมีสำนวนมักพูดกันปกติว่า “ไปไหนมากินข้าวกินปลาหรือยัง” “มากินข้าวกินปลากันก่อน” หรือ “อย่าเพิ่งไปกินข้าวกันก่อน”

ในวัฒนธรรมไทยคนไทยมักใช้คำว่า “ข้าว” เป็นความเปรียบเทียบกับสิ่งต่างๆ หลากอย่าง เพราะถือว่าข้าวเป็นสัญลักษณ์ของการเจริญงอกงาม ความอุดมสมบูรณ์ ดังตัวอย่างเช่น^{๑๑๑}

เงินทองข้าวของ	หมายถึงคนมั่งมี เพราะมีสิ่งของที่จัดว่าเป็นเครื่องหมาย
	ของความร่ำรวย คือ เงิน ทอง ข้าว ของ
ข้าวเหลือเกลืออิ่ม	หมายถึงบ้านเมืองสมบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหาร

^{๑๐๙} พระยาอนุমানราชชน, *ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน หมดชนบทรรมนิยมประเพณีไทย เล่ม ๒ - ๓*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๕๓.

^{๑๑๐} อ้างแล้ว.

^{๑๑๑} กาญจนาคพันธุ์, *สำนวนไทย*, (พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดบำรุงสาส์น, ๒๕๑๓), หน้า ๑๑.

ข้าวเหลือเกลือแพง	หมายถึงว่าเมื่อข้าวมีราคาถูก แต่เกลือราคาแพง
ข้าวยากหมากแพง	หมายถึงช่วงเวลาที่บ้านเมืองขาดแคลนข้าวปลาอาหาร ประชาชนทุกข์ยากลำบาก
ในน้ำมีนาในนามีข้าว	หมายถึงประเทศมีการเพาะปลูกได้ดี ฝนตกสม่ำเสมอ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วประเทศไทยเป็นเขตมรสุมฝนตกสม่ำเสมอ
กินข้าวร้อนนอนสาย	หมายถึงไม่มีความยากลำบากในการครองชีพ ไม่มีอะไรกังวล ไม่ต้องห่วงเรื่องทำมาหากิน ความเป็นอยู่อย่างสบาย จะกินจะนอนเวลาใดก็ได้
ข้าวใหม่ปลามัน	หมายถึงอะไรที่เป็นของใหม่กำลังดี เช่น สามิภรรยาเพิ่งแต่งงานใหม่
ข้าวบุตปลาร้า	หมายถึงช่วงเวลาที่คุณชีวิตเบื่อหน่ายซึ่งกันและกันแล้ว
ชายข้าวเปลือกหญิงข้าวสาร	หมายถึงการเปรียบเทียบชายไม่ว่าจะไปอยู่ที่ใดยอมแพร่พันธุ์สืบเชื้อสายต่อไป เหมือนข้าวซึ่งเป็นความเจริญงอกงาม ส่วนผู้หญิงถือว่าประเพณีต้องยึดมั่นกับสามีของตนคนเดียว
หนูตกถึงข้าวสาร	หมายถึงชายยากจนที่ได้แต่งงานกับหญิงสาวร่ำรวย ทำให้มีเงินทองใช้สอยได้อย่างสบาย มีอาหารการกินอุดมสมบูรณ์ อยู่อย่างสบาย เหมือนหนูที่อยู่ในถังข้าวสาร
ตำข้าวสารกรอกหม้อ	หมายถึงการทำอะไรที่รีบทำอย่างด่วน ไม่มีการเตรียมตัวมาก่อน เหมือนกับการตำข้าวพองกินมือหนึ่งๆ
ไม่มีข้าวสารกรอกหม้อ	หมายถึงคนจนไม่มีเงินแม้แต่จะซื้ออาหาร
ทุบหม้อข้าว	หมายถึงทำลายอาชีพหรือผลประโยชน์ของตนเอง
กินน้ำตาต่างข้าว	หมายถึงมีความทุกข์โศกมากมาย
หมาเห็นข้าวเปลือก	หมายถึงการทำอะไรกับสิ่งที่อยู่ข้างหน้าไม่ได้ เปรียบเหมือนเห็นข้าวเปลือกแต่กินไม่ได้
ได้เบี้ยเอาข้าว	หมายถึงการมีส่วนได้เบี้ยคือเงิน แล้วยังจะเอาข้าวด้วย
บนข้าวผิตีข้าวพระ	หมายถึงการขอร้องให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทวดา หรือผีช่วยทำสิ่งที่ต้องการให้สำเร็จ
กินข้าวต้มกระโจนกลาง	หมายถึงการกระทำโดยไม่พิจารณาให้รอบคอบ ปกติการกินข้าวต้มเวลาตักใส่ชามจะเห็นว่าริมจานจะเย็นก่อน ตรงกลางจะนานกว่าถึงจะเย็น ถ้าไม่พิจารณาตรงก่อนก็จะถูกลวกปาก

หุงข้าวประชิดหมา ปิ้งปลาประชิดแมว	หมายถึงการล่อด้วยอาหารสัตว์ ^{๑๑๒} คือ ให้แค่นั้นก็ไม่พอเหมือนหุงข้าวให้หมากิน หรือปิ้งปลาให้ แมวกิน มีมากเท่าใดก็หมด เป็นการสิ้นเปลืองโดยไม่จำเป็น
ข้าวนอกเจ้า ข้าวนอกหม้อ	หมายถึงการกระทำนอกจากคำสั่ง หรือผิดไปจากแบบแผน ธรรมเนียม ^{๑๑๓}
ข้าวนอกนา	หมายถึงกลายไปจากเดิม หรือบุคคลที่ไม่ได้เกิดในที่นั้นๆ ไม่ได้อยู่ในพวกพ้องเดียวกัน ไม่เป็นที่ยอมรับของกลุ่ม
ข้าวแดงแกงร้อน	หมายถึงผู้มีบุญคุณที่ต้องระลึกถึงเมื่อเราได้กินข้าวของเค้า หรือได้รับความช่วยเหลือต่างๆ
ข้าวไม่มียาง	หมายถึงคนไม่นึกถึงบุญคุณคน เหมือนกับข้าวที่กินเข้าไป ไม่มียางข้าวติดอยู่ให้นึกถึงบุญคุณเลย
เลี้ยงเสียข้าวสุก	หมายถึงเลี้ยงเอาไว้แล้วต้องให้ข้าวกิน แต่ไม่มีประโยชน์ อะไร อาจเปรียบเทียบกับสุนัขที่เลี้ยงไว้แล้วไม่เท่าไรเลย จึงเลี้ยงไว้เปลืองข้าวเปล่าๆ

เนื่องจากสังคมไทยมีพื้นฐานอยู่ที่วัฒนธรรมข้าว เพราะข้าวเป็นทั้งอาหารและเป็นที่มาของ
รายได้ทรัพย์สินเงินทอง วัฒนธรรมไทยจึงเห็นความสำคัญของข้าวอย่างมาก ทำให้เกิดเป็นสำนวน
ข้อความต่างๆ ที่เกี่ยวกับข้าว

วัฒนธรรมข้าวหมายรวมถึง วัฒนธรรมข้าวพื้นบ้านและวัฒนธรรมข้าวสมัยใหม่ ซึ่งรวมเอา
ความรู้สมัยใหม่ทางวิทยาศาสตร์เข้ามาประยุกต์ใช้ในการทำนา เพื่อให้ได้ผลผลิตที่สูงขึ้น ได้ผลผลิตที่มี
คุณภาพที่ดีขึ้น ในการทำบุญในเรื่องที่เกี่ยวกับข้าว มักจะใช้ข้าวสุกหรือข้าวสวยพันธุ์ดี การใช้ข้าวเพื่อ
การระงับผู้อาวโส ให้ความเคารพศรัทธา ส่วนใหญ่ก็จะเลือกแต่ข้าวที่พิเศษๆ ออกใหม่แห่งฤดูกาลข้าว
ในวัฒนธรรมข้าวจะมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ มากมาย เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และ
เทพเจ้าต่างๆ ในพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา ซึ่งจะเป็นความเชื่อที่ค่อนข้างผสมผสานกัน
ระหว่างความเชื่อในเรื่องของผี ความเชื่อของท้องถิ่น ความเชื่อในเรื่องพระพุทธศาสนา พราหมณ์
และฮินดูด้วย รวมทั้งความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือวิญญาณบรรพบุรุษ

สรุป ไม่ว่าจะเป็นชุมชนภาคไหนของประเทศต่างก็มีวิถีชีวิตในสังคมไทยที่ต่างกันไปบ้าง
ตามวิถีชีวิตของแต่ละภูมิภาค ก็จะมีลักษณะเหมือนกันตรงที่จะเห็นคุณค่าของข้าวว่ามีความสำคัญยิ่งต่อ
การดำรงชีพ จึงให้ความยกย่องบูชานับถือตามความเชื่อแต่ละท้องถิ่น มีการประกอบพิธีกรรมต่างๆ
เกี่ยวกับข้าวในทุกช่วงฤดูกาลของการเพาะปลูกจนกระทั่งเก็บเกี่ยว เพื่อให้ผู้ปลูกมีขวัญมีกำลังใจ เกิด

^{๑๑๒} อ้างแล้ว.

^{๑๑๓} กรมศิลปากร, **ประชุมโคลงโลกนิติ**, (กรุงเทพมหานคร: ศิลปะบรรณาการ, ๒๕๑๑), หน้า ๘ – ๙.

ความเชื่อมั่นว่าหากทำพิธีกรรมเช่นนี้แล้วครอบครัวจะประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ มีความเป็นสิริมงคลและได้ผลผลิตเต็มที่ จึงเห็นว่าชาวนาก็ยังคงมีพิธีกรรมต่างๆ ตามวิถีชีวิตของแต่ละชุมชน อาจมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยเพื่อให้เข้ากับความเป็นอยู่ในปัจจุบัน วัฒนธรรมข้าวก็ยังคงสถิตอยู่ในชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมไทยตลอดมา

๓.๗ สรุปความว่า

มีประวัติความเป็นมาของเกษตรกรที่เป็นชาวนาปรากฏในอัครัญสูตร ข้าวมีวิวัฒนาการ ตั้งแต่การเกิดวันดิน สีและกลิ่นคล้ายเนยใส เมื่อกินแล้วทำให้ผิวหยาบ และสุดท้ายก็เกิดข้าวสาลีขึ้นเป็นชนิดแรกของโลก จากตัวอย่างพระอรหันต์ที่ยกตัวอย่างมานั้น ล้วนแต่ได้ถวายข้าวเป็นทานและเป็นผู้มีความปรารถนาจะเป็นพระอรหันต์ ด้วยความปรารถนานั้นเองทำให้ได้รับความสำเร็จสมปรารถนา เพราะว่าการให้ข้าวเป็นทานนั้นมีอานิสงส์หลายประการ วิถีชีวิตของเกษตรกรที่เป็นชาวนามีวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวกับการทำนาและพิธีกรรมต่างๆ เพื่อบวงสรวง บูชา อ่อนนวยเทพเจ้าเกี่ยวกับพืชพันธุ์ธัญญาหาร เทพเจ้าเกี่ยวกับ ดิน น้ำ ลม ไฟ ตลอดจนธรรมชาติอื่นๆ อันเป็นหลักปฏิบัติที่เชื่อกันว่าจะก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ เกิดสิริมงคล ความปลอดภัย มั่นคงแก่ชีวิตและครอบครัว และสิ่งที่เกี่ยวข้อง เช่น พิธีบูชาเทพธิดา พิธีสู่ขวัญแม่โพสพ เพื่อความปลอดภัยในพืชพันธุ์ธัญญาหารต่างๆ

หลักธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จในอาชีพเกษตรกรที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยแบ่งเป็นชาวนากับอิทธิบาท ๔ ชาวนากับหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ และชาวนากับสัมมาอาชีพะ อาชีพชาวนาเป็นอาชีพที่ต้องใช้ความอดทนเป็นอย่างยิ่ง เพราะการทำนานั้นมีความลำบากกว่าอาชีพอื่นๆ ฉะนั้น ชาวนาควรมีหลักธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จในอาชีพชาวนา เมื่อชาวนามีงานทำเป็นหลักฐาน ตั้งใจทำงาน ย่อมมีโอกาสสร้างรายได้ ต้องมีความขยัน ประกอบอาชีพสุจริต ดั่งธรรมแห่งความสำเร็จที่ใช้ในการทำงาน นอกจากนั้นหลักธรรมที่มีส่วนทำให้ชาวนาประสบความสำเร็จในด้าน การบริโภค เช่น ชาวนากับความสันโดษ (สันตญญู) เป็นหลักธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับเกษตรกรที่เป็นชาวนา คือ ความสันโดษ ชาวนากับความพอเพียง (มัตตัญญูตา) ความพอเพียงซึ่งเป็นรากฐานของระบบเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งหลักธรรมโภชนมัตตัญญูตา ซึ่งเป็นหลักธรรมด้านการบริโภคข้าว คือ เป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร เพื่อให้ชีวิตอยู่ได้อย่างผาสุก และหลักธรรมเรื่องทานในสังคหวัตถุ ๔ ซึ่งเป็นการแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน

ส่วนวัฒนธรรมข้าวกับวิถีชีวิตของชาวพุทธในสังคมไทยในแต่ละภาคก็จะมี ความเชื่อในส่วนของชุมชนที่ตนอยู่ แต่จะมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร และให้ได้ผลผลิตที่ดีเพื่อการดำรงชีพที่ดีและการมีครอบครัวที่มีความสุข